

HELENA ZOLL-ADAMIKOWA

CIAŁOPALNE KURHANY WCZESNOŚREDNIOWIECZNE
W KORNATCE, POW. MYŚLENICE, W ŚWIETLE BADAŃ LAT
1963—1965

I

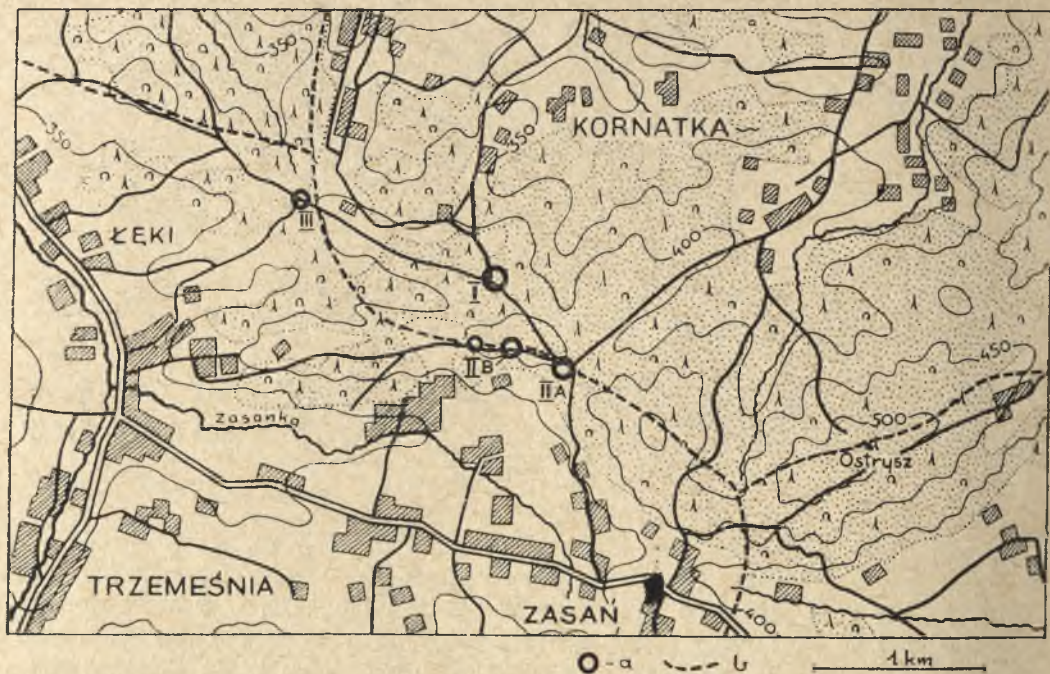
Północna krawędź Beskidu Średniego w pobliżu Dobczyc, w postaci podkowiasto wygiętego łańcucha wzniesień z kulminacyjnym szczytem Ostrysz (528 m n.p.m.) okala od południa doliny wsi Kornatka, oddzielając je od sąsiednich kompleksów osadniczych: Łęki, Trzemeśnia, Zasań i Glichów. Wzgórza pokryte są lasem mieszanym, należącym do Nadleśnictwa Myślenice. Wzdłuż partii grzbietowej wzniesienia i na ogół wzdłuż granic dzisiejszych gromad wiejskich zarejestrowano zgrupowania kopców ziemnych, ciągnące się na przestrzeni około 3,5 km, oznaczone jako stanowiska archeologiczne I—IV (ryc. 1). Dwadzieścia kurhanów na stan. I (ryc. 2), odkrytych i wstępnie zbadanych w 1934 r. przez S. Noska¹, znajduje się wokół skrzyżowania dróg leśnych, około 500 m na wschód od gajówki w Kornatce-Burletce. Również o 500 m na zachód od gajówki, na skrzyżowaniu dróg polnych i na granicy wsi Kornatka, Droginia i Łęki, w miejscu zw. „Trzy Kopce”, zarejestrowano trzy kopce ziemne, oznaczone jako stan. III (ryc. 3). Zgrupowanie kurhanów na stanowisku II znajduje się na wzniesieniu „Trupielec” i u jego podnóży, wzdłuż granicy wsi Kornatka i Zasań, około 0,8 km na południowy wschód od stan. I. Są to dwa odosobnione kopce na kulminacji wzniesienia (około 450 m n.p.m.) i u jego podstawy od strony zachodniej (stan. IIB), siedem kurhanów (ryc. 4) u podnóży południowo-wschodnich wzgórze, wokół skrzyżowania dróg w miejscu zw. „Pod Bukiem” (stan. IIA) oraz dwa do cztery kopce na południowy wschód od stan. IIA, wzdłuż drogi do Glichowa (stan. IIC). W 1965 r. natrafiono również na kilkanaście kopców (nie zinwentaryzowanych jeszcze dokładnie) rozciągających się wzdłuż drogi leśnej pomiędzy stan. IIC a kulminacją wzniesienia Ostrysz, które oznaczono wstępnie jako stan. IV.

W latach 1963—1965 Zakład Archeologii Małopolski IHKM PAN w Krakowie² przeprowadził badania wykopaliskowe ośmiu kopców w Kornatce, których rezultaty są przedmiotem niniejszego sprawozdania. Główny wysiłek badawczy skierowano na eksplorację obiektów na stan. I, by łącznie z wynikami badań z 1934 r. rozpoznać

¹ S. Nosek, *Ciałopalne mogiły z okresu wczesnohistorycznego w Małopolsce Zachodniej*, „Wiad. Arch.”, t. 16: 1939 (reedycja 1948), s. 328—330, tabl. LXIII/1—3, fig. 8—9, 11—12, 14—15.

² Badania prowadzone były przy współdziałaniu Konserwatora Zabytków Archeologicznych na województwo krakowskie oraz Komisji Archeologicznej Oddziału PAN w Krakowie.

Ryc. 1. Sytuacja zgrupowań kurhanów w rejonie Kornatki, pow. Myślenice: a — stanowiska archeologiczne; b — granice gromad wiejskich. Uwaga: kilkanaście kopców, wstępnie rozpoznanych, lecz nie zinwentaryzowanych, oznaczonych jako stanowiska IIC i IV grupuje się wzdłuż granicy wsi, pomiędzy stan. IIA, a szczytem wzniesienia Ostrysz

Rys. T. Wenhrynowicz

możliwie jak największą część cmentarzyska. Naukowy program tych prac przewidywał przede wszystkim ustalenie bliższej chronologii grobów, rozplanowania wewnętrznego cmentarza i pozyskanie materiałów źródłowych dla rekonstrukcji niektórych niejasnych dziedzin ciepłopalnego obrządku pogrzebowego (w szczególności formy i miejsca kremacji, konstrukcji wewnętrznej kurhanów, ilości osobników pochowanych w jednej mogile). W 1963 r. eksplorowano kopiec 3, 10, 15; w 1964 r. kopiec 1, 4, 7 i część 8³, a także 1 ar przestrzeni międzykurhanowej. W 1965 r. badano zwiadowczo część kopca 23 na stan. IIA i kopca 34 na stan. III.

II

Kopiec 1. Był to jeden z trzech największych kurhanów na stan. I, idealnie kolisty, średnicy pierwotnej 570—630 cm (dziś około 780 cm), wysokości pierwotnej

³ Kopiec ten był eksplorowany w 1934 r., pozostawiono jednak niewielką, południową partię nasypu nie przekopaną, z uwagi na rosnący tu duży rozmiar dęb. Został on jednak później wykarczowany, stąd możliwe było obecnie przebadanie tego odcinka i usypanie zrekonstruowanego kopca. Stwierdzono tu wyraźną warstwę silnie przepalonego żwiru pod pokładem kilku, równoległych do siebie, zwęglonych żerdzi, biegnących na osi wschód—zachód (reszty stosu?). Na południowym obrzeżu tej warstwy ciepłopalna znajdowały się ułamki przypuszczalnie trzech naczyń, oznaczonych symbolami 8/A—8/C (ryc. 13c, e, f), a bliżej centralnej partii kopca fragment dna naczynia 8/D (ryc. 13d). Dla uzyskania pełnego obrazu zespołu naczyń z kopca 8 podano na rycinie 13g, h rysunki dwóch naczyń, znalezionych tu w 1934 r.

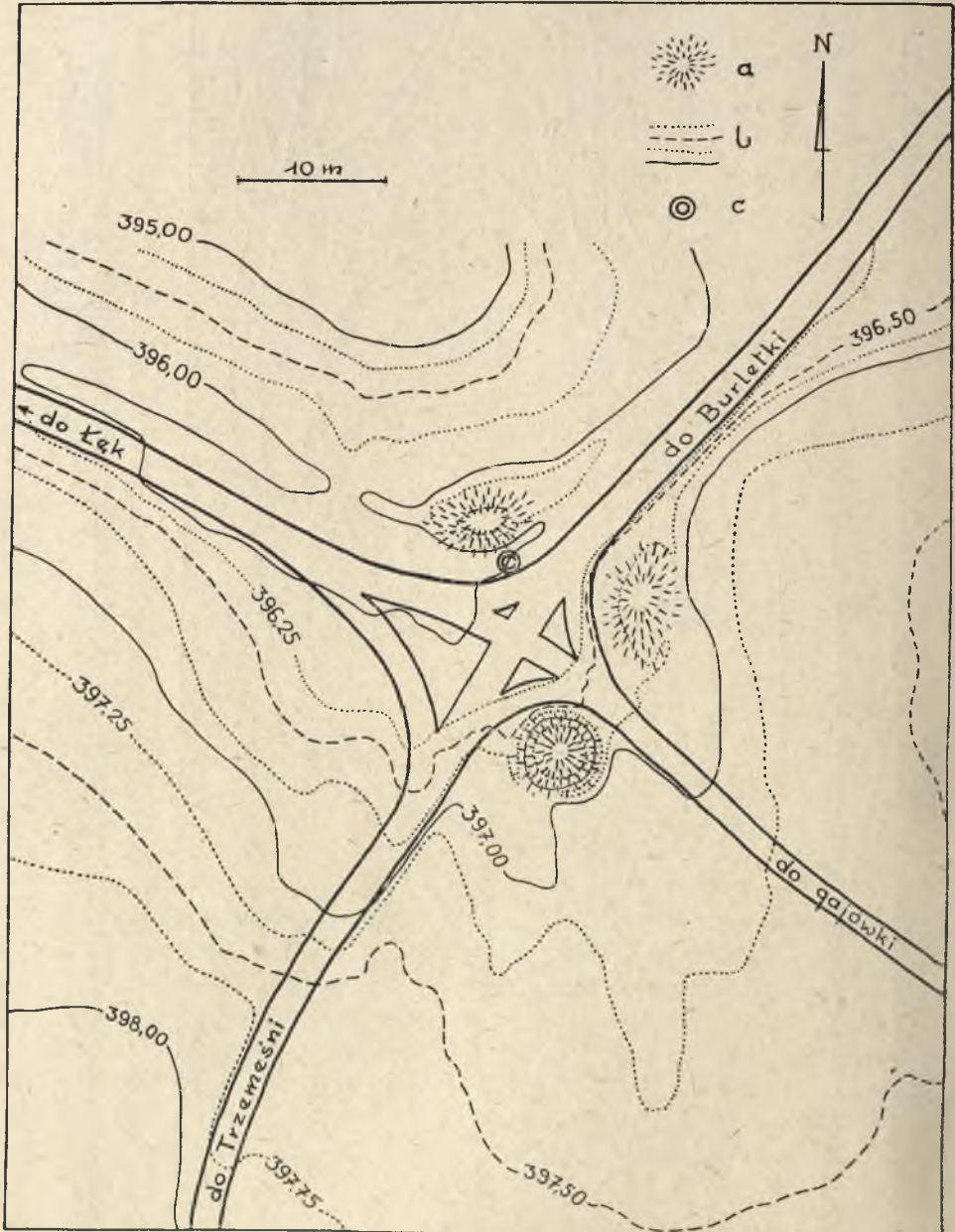

Ryc. 2. Kornatka, pow. Mysłenice. Plan sytuacyjno-wysokościowy kopców na stan. I:

a — kurhany; b, c — poziomice (wysokość n.p.m. oznaczona w przybliżeniu); d — repery. Obszar zasrafiowany oznacza przebadany ar 105

Rys. T. Wenhryniewicz

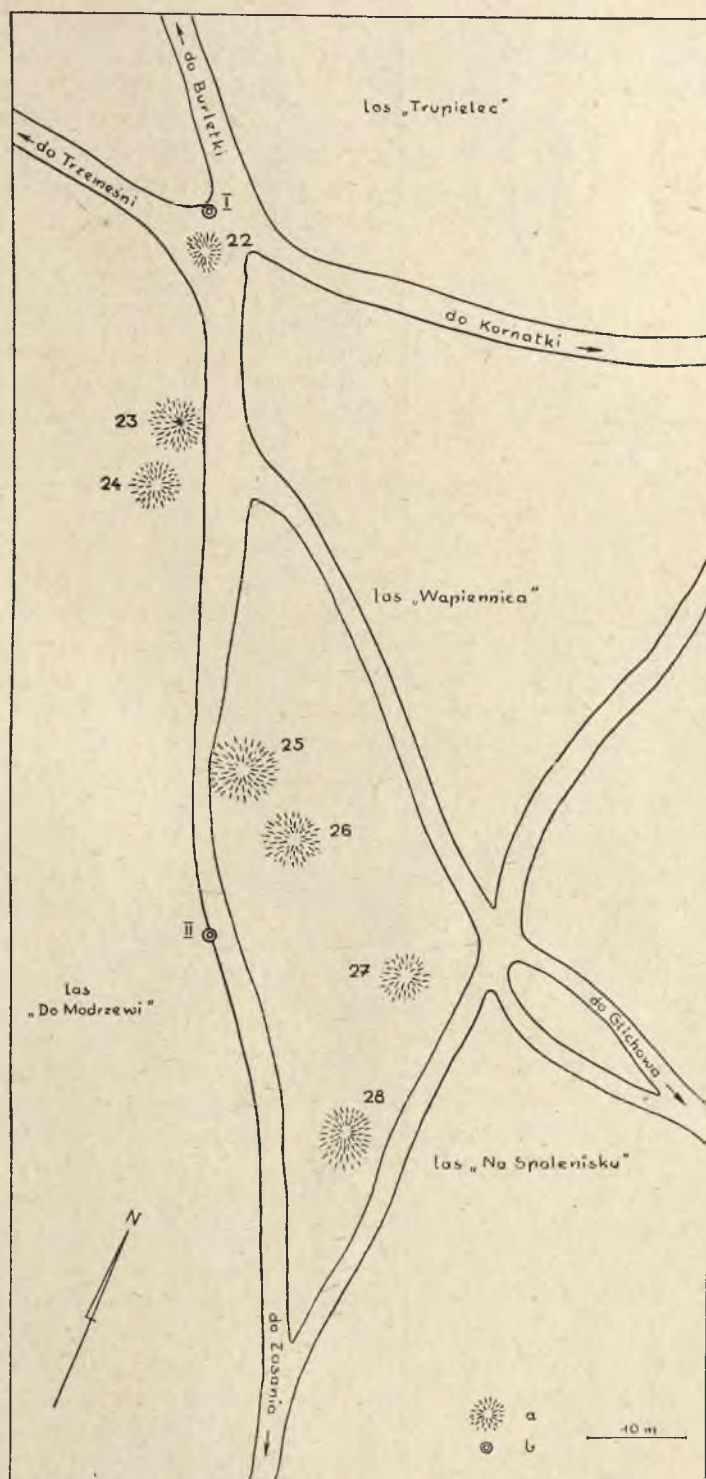

Ryc. 3. Kornatka, pow. Myślenice. Plan sytuacyjno-wysokościowy kopców na stan. III („Trzy Kopce”):

a — kopce; b — poziomice (wysokość n.p.m. oznaczona w przybliżeniu); c — repery

Rys. T. Wenhrynowicz

160 cm (dziś 150—160 cm). Północna i zachodnia część kopca usypana przede wszystkim z warstw piaszczysto-gliniastych posiadała stosunkowo strome zbocza, nachylone średnio pod kątem 35° ; od strony południowej i wschodniej, gdzie przeważała w nasypie glina, kurhan był bardziej rozmyty o łagodniejszym nachyleniu stoku (średnio pod kątem 20°). U podnóży nasypu (wyjawszy stronę południową, gdzie był naturalny spadek terenu) zaznaczał się wyraźny rów przykurhanowy, szer. 150—180 cm, głęb. 30 cm.

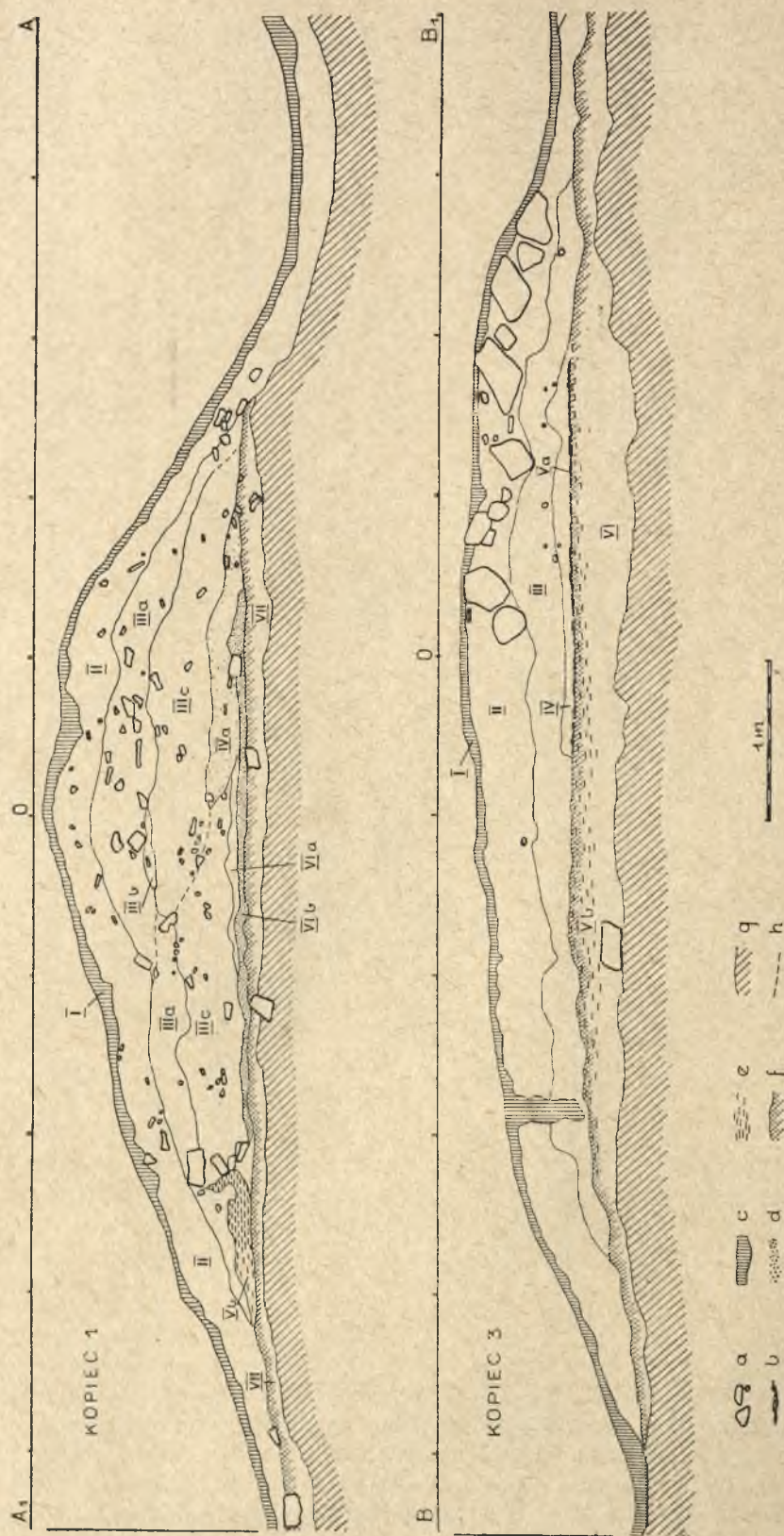

Ryc. 4. Kornatka, pow. Myślenice. Plan sytuacyjny kopców na stan. IIA („Pod Bukiem”)

a — kurhany; b — repery

Rys. T. Wenhryniewicz

Ryc. 5. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Przekrój nawarstwień kopca 1 wzdłuż osi południe—północ i kopca 3 wzdłuż osi zachód—wschód:

a — kamienie; b — węgiel drzewny; c — warstwa humusu; d — warstwa ciałopalenia; e — przepalony grunt; f — poziom terenu przed usypaniem kopca; g — całec; h — przybliżona granica piaszczystej i gliniastej części nasypu w kopcu 1

Rys. T. Wenhryniewicz

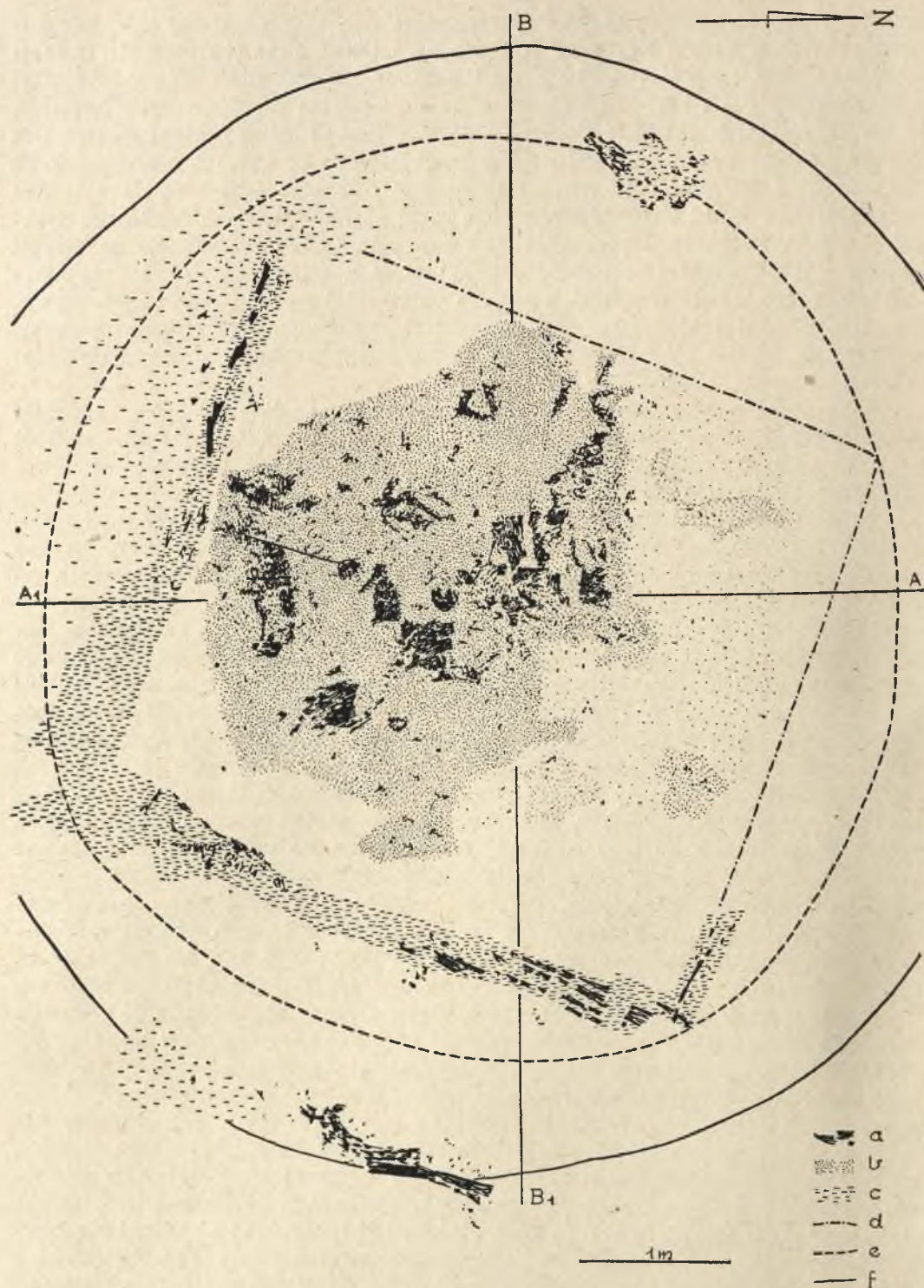

W nasypie kopca wyróżniono trzy zasadnicze warstwy kulturowe (ryc. 5a): humus z poszyciem leśnym (warstwa I), brunatna, miękka glina (warstwa II), brunatna, twarda glina (w części południowej i wschodniej) oraz silnie spiaszczona glina (w części północnej i zachodniej) z dużą ilością kamieni piaskowcowych (warstwa III). W tej ostatniej warstwie dopatrzeć się było można słabego zróżnicowania pod względem składu przyrodniczego między partią stropową (III a) a partią spagową (III c). Część dolna posiadała nieco intensywniej brunatne zabarwienie i z rzadka rozsiane drobne centki węgla drzewnego, a część górna — większą domieszkę drobnych kamieni. Najistotniejszym kryterium wydzielenia było ujawnienie na tropie warstewki IIIc podłużnej smugi przepalanej gliny z kawałkami węgla drzewnego (oznaczonej jako warstewka IIIb). Smuga ta (miąższości 3—7 cm, szer. ok. 13—20 cm, dług. 110—130 cm) znajdowała się w centralnej partii kopca i opadała za skłonem warstwy IIIc, wzdłuż osi SWW—NEE, a więc w przybliżeniu po granicy partii piaszczystej i gliniastej nasypu.

Na przypuszczalnym poziomie pierwotnego terenu zalegała jałowa, jednolicie brunatnożółtawa, nieco spiaszczona glina (warstwa VII). Calec występował bądź w postaci pokładów jednolicie brunatnej, twardej, tłustej gliny, bądź gliny siwo-brunatnej z dużą ilością kamieni piaskowcowych.

Poniżej warstwy III zalegały na poziomie pierwotnego terenu: warstwa ciałopalenia (IV i VIa) w centralnej części kopca, a na obrzeżu pierwotnego nasypu czworoboczne skupisko kamieni ponad resztami zwęglonej, czworobocznej, konstrukcji drewnianej, osadzonej w silnie przepalanej glinie (warstwa V). Warstwę ciałopalenia (ryc. 6) tworzyły dwa pokłady: kopczykowata warstewka (miąższości 10—20 cm) szaro-brunatno-kremowej, gruzełkowatej gliny ze smugami sproszkowanego węgla drzewnego i kawałkami większych węgli (warstwa IV) w północnym trzonie kurhanu, w spągu warstwy IIIc oraz zalegająca poniżej, na jednym poziomie, cienka, podłużna plama (dług. 280 cm, szer. 220 cm, grub. ok. 0,5—1 cm), szarobrunatnej gliny z intensywnymi plamami sproszkowanego węgla drzewnego (warstwa VIa), jednak bez śladu przepalenia gruntu powyżej lub poniżej spalenizny. Na obwodzie kopca zaś znajdowały się pozostałości zwęglonych, cienkich żerdzi (średn. ok. 6 cm), będących jakby resztkami trzech „ścian” drewnianych, usytuowanych do siebie pod kątem zbliżonym do prostego (ryc. 6). Gлина obok tych konstrukcji była silnie przepalona na kolor wiśniowoceglasty, wyłącznie jednak od strony obwodu kopca (warstwa Va i Vb). Od wnętrza przepalony grunt urywał się po linii wewnętrznej żerdzi i nieco ponad nią, tworząc prawie pionową ściankę (por. ryc. 5a). Elementy te, rysujące się w rzucie jako część czworoboku, o długości ścian około 420—430 cm, stwierdzono tylko w części południowej i wschodniej kurhanu, zbudowanej z warstw gliniastych (zachowała się w całości ściana południowo-zachodnia i południowo-wschodnia „czworoboku” oraz fragment wschodni ściany północno-wschodniej). Natomiast w części piaszczystej kurhanu, mimo szczegółowych obserwacji, nie odnaleziono żadnych śladów kontynuacji trzeciego i całego czwartego boku konstrukcji. Przepalona glina stopniowo zanikała i rozmazywała się; nie stwierdzono tu również jakichkolwiek zakłóceń w stratygrafii nasypu, tłumaczących ewentualne późniejsze zniszczenie części „czworoboku”. Nieco ponad spalonymi elementami konstrukcji, w spagowej partii nasypu (warstwa IIIc), ułożony był jakby krąg z kamieni piaskowcowych, o rzucie przypominającym bardziej czworokąt niż koło (ryc. 7 a). Istotne jest, że poszczególne boki skupiska (dług. ok. 430—460 cm) zbliżone były wymiarami i lokalizacją do zachowanych „ścian” konstrukcji drewnianej (zalegały tylko nieco powyżej) oraz że kamienie te zachowały się na całym obrzeżu pierwotnego nasypu, także i tam, gdzie ginęły ślady konstrukcji drewnianej. Prócz wymienionych elemen-

Ryc. 6. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Kopiec 1. Rzut poziomy warstwy ciałopalenia i przepalonej konstrukcji czworokątnej:

a — węgiel drzewny; *b* — warstwa ciałopalenia (VIb); *c* — warstwa przepalonej gliny (Va, b); *d* — domniemany przebieg ścian północno-wschodniej i północno-zachodniej konstrukcji czworokątnej; *e* — przypuszczalny zasięg pierwotnego nasypu; *f* — dzisiejszy obwód kopca

Rys. T. Wenhryniewicz

Ryc. 7. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Kopic 1. Rzuty poziome: „kregu” kamieni oraz rozrzutu ułamków naczyń i kości ludzkich:

a — skorupy; b — kości; c — kamienie; d — zasięg konstrukcji czworokątnej; e — przypuszczalny zasięg pierwotnego nasypu; f — dzisiejszy obwód kurhanu; g — granice rozrzutu ułamków poszczególnych naczyń (g — naczynie 1/A; h — 1/B₁; i — 1/B₂; j — 1/C₁; k — 1/C₂; l — 1/D; m — 1/?)

Rys. T. Wenhryniewicz

tów znaleziono we wschodniej części rowu przykurhanowego oraz w zachodniej partii podnóży kopca pozostałości trzech zwęglonych, cienkich bierwion, zalegających bezpośrednio na przepalonym nieco calcu (ryc. 6).

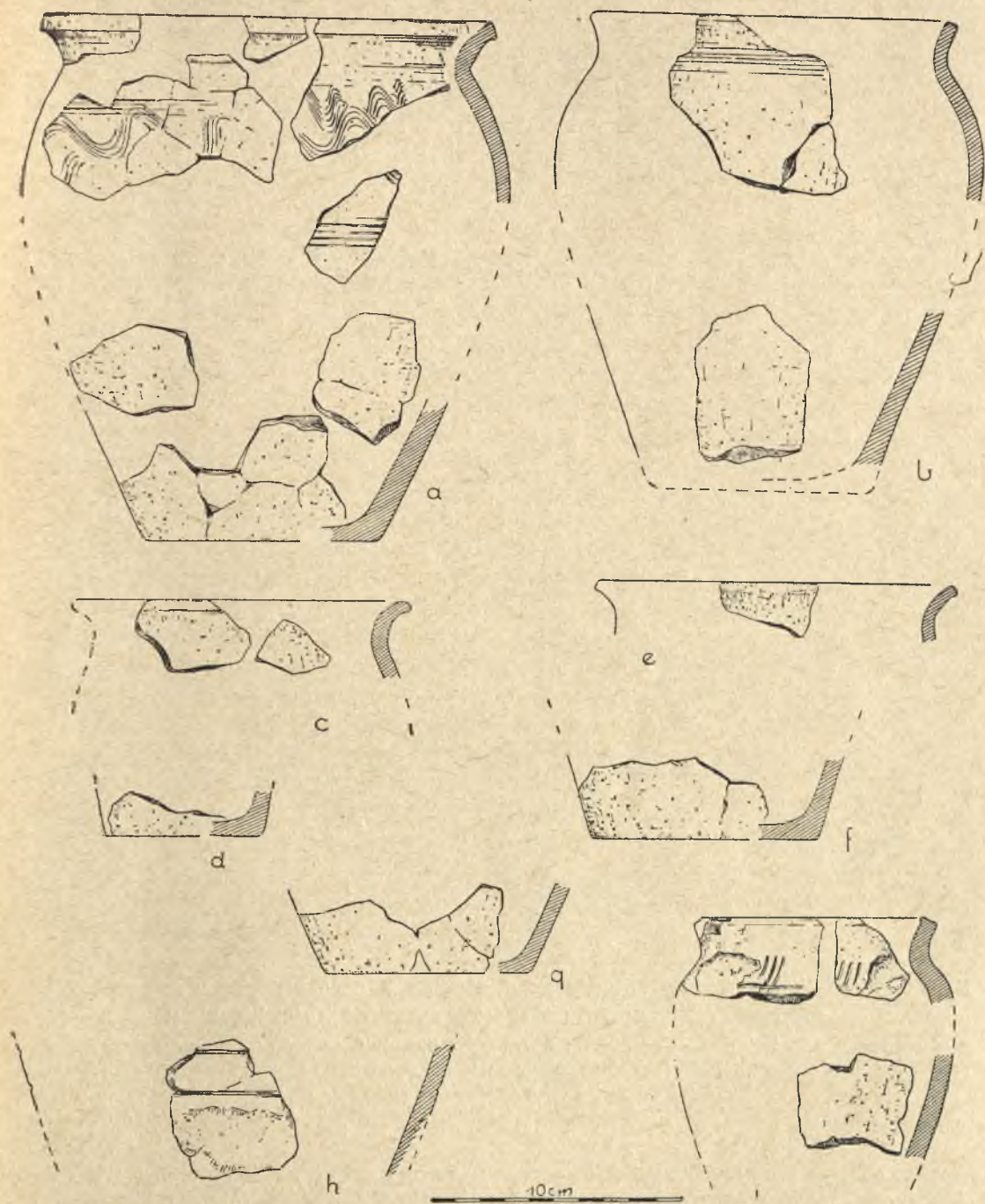
Układ stratygraficzny opisanych wyżej elementów kulturowych (por. ryc. 5 a i 6) pokazuje, że: primo — warstwa ciałopalenia zalega niżej niż konstrukcja czworoboczna na obrzeżu; secundo — istnieje ostra granica w poziomie między przepaloną gliną na obwodzie a spągim nasypu przykrywającym warstwę ciałopalenia, świadcząca, iż nie było go tu jeszcze w momencie palenia konstrukcji czworobocznej; tertio — brak jest śladów przepalenia gruntu w obrębie konstrukcji czworobocznej (na zewnątrz teren jest przepalony), tak jakby wewnątrz czworoboku obniżono i usunięto reszty spalenizny, która musiała okalać z obu stron zwęglone ściany. Ta stratygrafia zabytków wskazuje następującą kolejność czynności sepulkralnych na terenie kopca 1. Po prawdopodobnym oczyszczeniu miejsca pochówka z warstwy pierwotnego humusu, zbudowano tu konstrukcję drewnianą w postaci pełnego lub części czworoboku i następnie ją spalono. Później teren okolony czworobokiem obniżono o ok. 5—10 cm, usuwając z niego ślady przepalenia i umieszczono w nim reszty stosu ciałopalnego, który płonął w innym miejscu. W pierwszej fazie budowy nasypu, ułożono jeszcze po linii konstrukcji drewnianej rodzaj czworobocznej konstrukcji z kamieni na obrzeżu nasypu, a częściowo już poza nim (ryc. 7 a). Po usypaniu mogiły odbywały się u podnóży kopca lub w rowie przykurhanowym (powstałym po wybranej na nasyp ziemi) jakieś praktyki, związane z paleniem ognia.

Inwentarz zabytków ruchomych tworzą silnie rozkruszone pozostałości przypuszczalnie 7—9 naczyń glinianych, oznaczonych symbolami 1/A—1/E i 1/? (ryc. 8a—g). W jądrze nasypu kopca, na ćwiartce południowo-wschodniej znaleziono dwa fragmenty, bliżej nie określonej ceramiki, najpewniej wczesnośredniowiecznej, które nie pochodzą z żadnego z niżej wymienionych okazów. Na obrzeżu południowym i zachodnim warstwy ciałopalenia rozsypane były na jednym poziomie fragmenty naczyń 1/A, 1/B₁, 1/C₁ (ryc. 7 b). Natomiast u podnóży wschodnich kurhanu i częściowo w rowie przykurhanowym, w pobliżu przepalonych bierwion (patrz wyżej) znaleziono fragmenty naczynia 1/B₂, 1/C₂ i 1/D. Przepalone kości ludzkie grupowały się przede wszystkim w bezpośrednim sąsiedztwie naczyń i przepalonych bierwion u wschodnich i zachodnich podnóży kopca oraz we wschodniej części rowu przykurhanowego (ryc. 7 b). Zaledwie kilka drzazg kostnych zalegało w nasypie, przeważnie w spągu warstwy II b lub w jej zmywach na obrzeżu kurhanu. Natomiast w warstwie ciałopalenia nie znaleziono żadnych fragmentów kostnych.

Kopiec 3. Był to niewysoki, owalny kurhan długości pierwotnej ok. 670 cm (dziś 820 cm), szerokości pierwotnej ok. 335 cm (dziś 435 cm), wysokości pierwotnej około 100 cm (dziś 60 cm). Wyróżniono cztery warstwy nasypu kopca (ryc. 5b): humus z poszyciem leśnym (warstwa I), spiaszczona glinka jasnobrunatna (warstwa II i III), cienka smuga tłustej, białawej glinki z drobnymi centkami węgla drzewnego (warstwa IV), zalegająca bezpośrednio nad warstwą ciałopalenia (warstwa V a). Poniżej stwierdzono zbitą, jałową, nadcalcową glinę z piaskiem (warstwa VI), której strop stanowił chyba pierwotny poziom terenu. Warstwa ta bezpośrednio pod warstwą ciałopalenia oraz poza nią w kierunku zachodnim była nieco zaczerwieniona, sucha, jakby pod wpływem wysokiej temperatury stosu (oznaczono ją jako warstewka V b). Calc stanowiły bryły nie zwietrzałego piaskowca oraz żyły tłustej gliny brunatnej i siwozielonkawej.

W partii południowo-wschodniej nasypu kurhanu, na granicy warstwy II i III znajdowało się skupisko dużych kamieni piaskowcowych, zalegających w dwóch

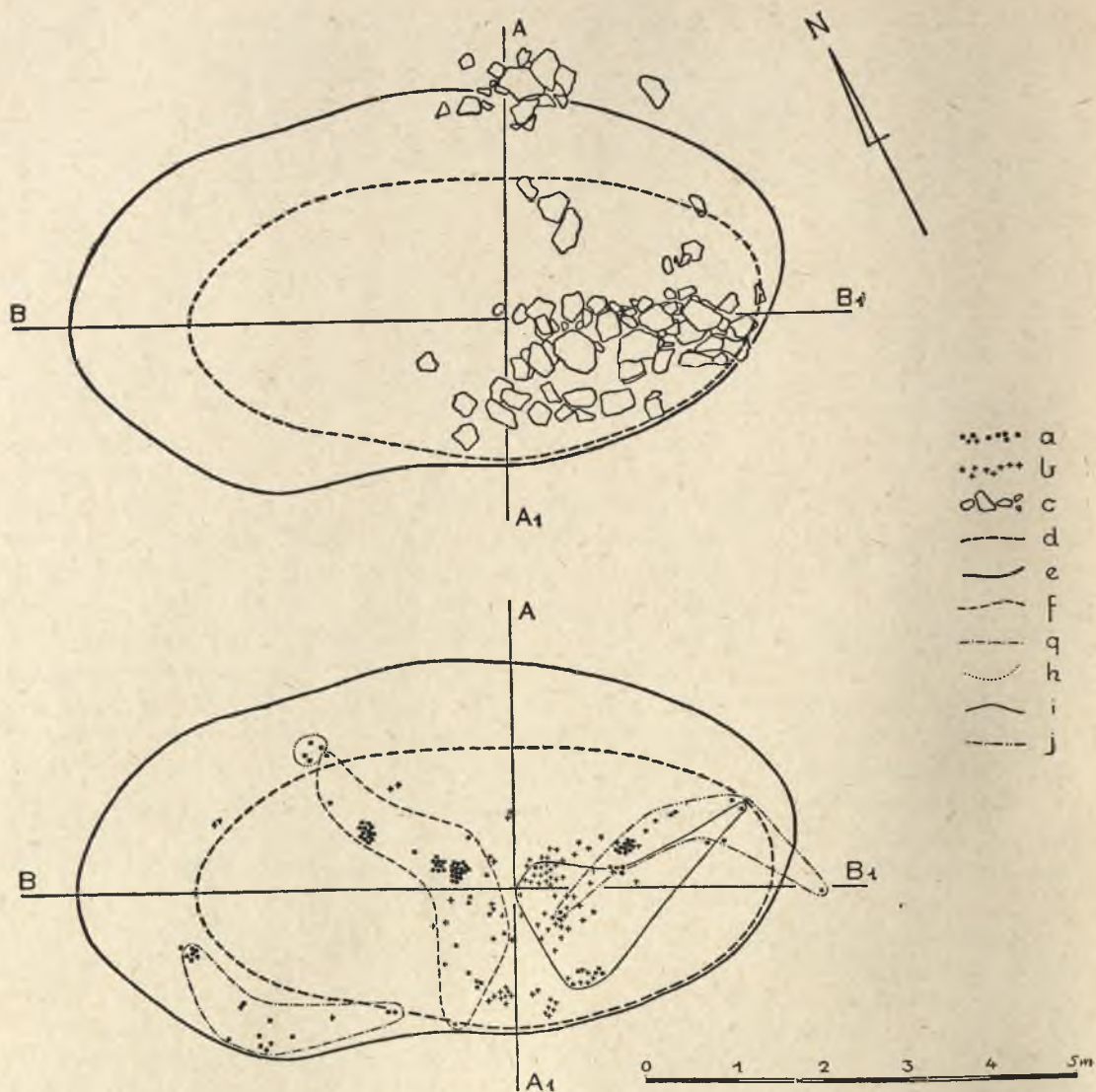

Ryc. 8. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Ceramika z kurhanu 1 (a—g) i kurhanu 4 (h—i):

a — naczynie 1/A; b — naczynie 1/D; c, d — naczynie 1/C₁; e, f — naczynie 1/C₂; g — naczynie 1/B₂; h — naczynie 4/B; i — naczynie 4/A

Rys. T. Wenhrynówicz

Ryc. 9. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Kopiec 3. Rzuty poziome „płaszcza” kamiennego oraz rozrzutu ułamków naczyń i kości ludzkich:

a — skorupy; b — kości; c — kamienie; d — przypuszczalny zasięg pierwotnego nasypu; e — dzisiejszy obwód kopca; f—j — granice rozrzutu ułamków poszczególnych naczyń (f — naczynie 3/A; g — 3/B; h — 3/C; i — 3/D; j — 3/E)

Rys. T. Wenhrynowicz

warstwach na skłonie nasypu i tworzących rodzaj płaszczu kamiennego (ryc. 9 a). W innych częściach nasypu kamieni tych nie stwierdzono; jedynie w północnej partii rowu przykurhanowego znajdowało się kilkanaście głazów zsuniętych może z górnych stoków kopca.

Warstwa ciałopalenia (V a) zachowała się w postaci cienkiego pokładu gliny, przepalanej na kolor wiśniowordzawy, z dużą ilością węgla drzewnego i drobnych fragmentów przepalonych kości ludzkich. Płama ta była owalna w rzucie poziomym, długości ok. 240 cm, szer. 120 cm, grub. 2—3 cm (ryc. 10). W południowo-wschodniej partii, tam gdzie powyżej znajdowało się skupisko kamieni, wyraźnie widoczne

były zakończenia sześciu bierwion, ułożonych poprzecznie do osi dłuższej kopca oraz dolne części czterech słupów, będące zapewne resztkami podwalin stosu ciałopalnego. Na zachodnim krańcu pierwotnego nasypu znaleziono również dobrze zachowane fragmenty dwóch zwęglonych kłód, otoczonych przepaloną gliną.

Inwentarz zabytków ruchomych tworzą wyłącznie fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, pochodzące z pięciu naczyń, oznaczonych symbolami 3/A—3/E (ryc. 11). Trzy z nich (3/A, 3/D, 3/E) rozsypane były w jednym poziomie na stropie warstwy ciałopalenia (ryc. 9 b). Ułamki naczyń 3/B, 3/C znajdowały się poza obrębem pierwotnego nasypu kurhanu, na skłonie i podnóży dzisiejszego kopca, a nawet w wypełniku rowu przykurhanowego. Ekspertyza antropologiczna⁴ przepalonych kości ludzkich wykazała obecność szczątków przynajmniej dwóch osobników: w wieku dziecięcym (infans I — II) i dojrzałym (adultus — maturus, może płci żeńskiej) oraz ewentualnie także trzeciego osobnika w wieku późnodziecięcym lub młodzieńczym (infans II — iuvenis). Kości pierwszych dwóch osób znajdowały się zarówno w warstwie ciałopalenia, jak i w skupiskach stosunkowo lepiej zachowanych fragmentów kostnych na obwodzie kopca, w zmywach warstwy II (ryc. 9).

K o p i e c 4. Był to niewielki kolisty kurhan⁵, średnicy pierwotnej 340—350 cm (dziś 470—560 cm), wysokości pierwotnej ok. 90—100 cm (dziś 60—70 cm), usypany z dwóch warstw jasnobrunatnego, drobnoziarnistego piasku (warstwa II i III) — ryc. 12 a. Warstwę nadcalcową (V) tworzył jałowy, jasnobrunatny piasek, w którego stropie, poniżej warstwy ciałopalenia, rozsypana była duża ilość drobnych kamieni piaszkowcowych, grupujących się bardziej na obwodzie kopca. Calec stanowił drobnoziarnisty piasek, a od strony północnej tłusta glina z bryłkami nie zwiertzałego piaszkowca. Na pierwotnym poziomie gruntu znajdowała się na jednolitej płaszczyźnie warstwa ciałopalenia (IV), w postaci kolistej plamy przepalonych kawałków drewna i ułamków kości ludzkich, średnicy ok. 180 cm, miąższości 8—10 cm, na tle nieco bardziej brunatnego piasku z plamkami kremowej gliny. Pod warstwą ciałopalenia nie stwierdzono przepalenia gruntu. W nasypie kurhanu, od strony południowo-wschodniej, zalegały nisko resztki dwóch zwęglonych bierwion (?), opadających za skłonem kopca. Również u podnóży północnych znajdowały się na nieco przepalonym calcu ślady jakiejś konstrukcji drewnianej. Elementy te nie wykazywały żadnych powiązań z warstwą ciałopalenia (usytuowane były nad i poza nią).

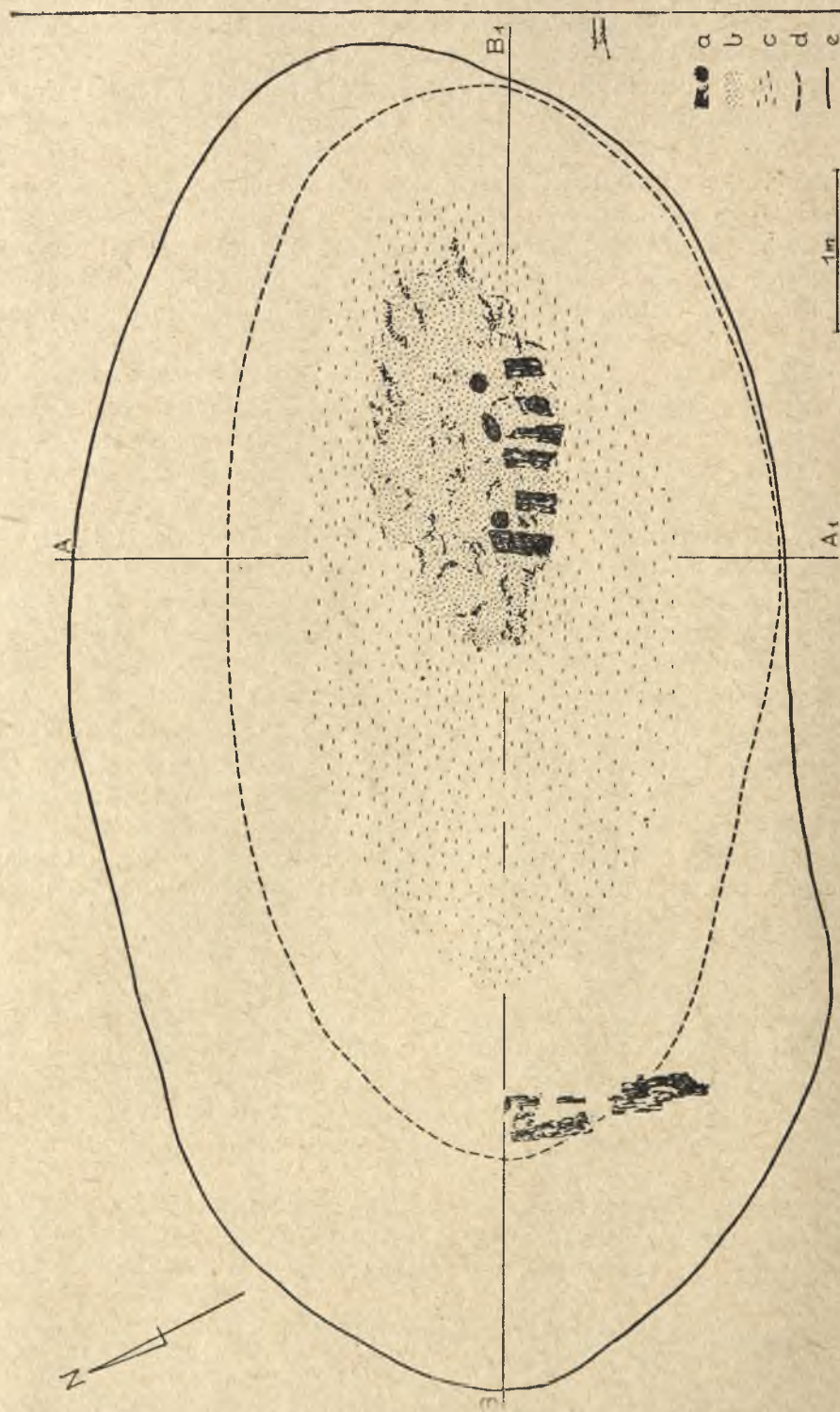
Inwentarz zabytków ruchomych składał się z kilku ułamków naczynia wczesnośredniowiecznego, oznaczonego symbolem 4/A (ryc. 8 i) oraz kilku fragmentów brzośca drugiego naczynia, oznaczonego 4/B (ryc. 8 h), rozrzuconych w partii południowo-wschodniej, poza obrębem pierwotnego nasypu. W północnej i zachodniej części nasypu kopca, a szczególnie nad warstwą ciałopalenia, rozsypana była duża ilość przepalonych kości ludzkich, nie wykazujących jakichś wyraźniejszych skupisk.

K o p i e c 7. Był to średnich rozmiarów kolisty kurhan, średnicy pierwotnej 420—450 cm (dziś 630—670 cm), wysokości pierwotnej ok. 120 cm (dziś 60—70 cm), silnie rozmyty od południa i wschodu. Od północy i zachodu zaznaczał się rów

⁴ Badania antropologiczne wykonała dr Alina Wiercińska z PMA; szczegółowe omówienie wyników ekspertyzy antropologicznej ukaże się w t. 20 „Sprawozdań Archeologicznych”.

⁵ Kociopek ten został w 1934 r. omyłkowo uznany za podłużny, przecięty przez drogę do Kornatki. W istocie są to dwa odrębne, niewielkie, koliste kurhany, które oznaczono numerem 4 (zachodni) i numerem 15 (wschodni).

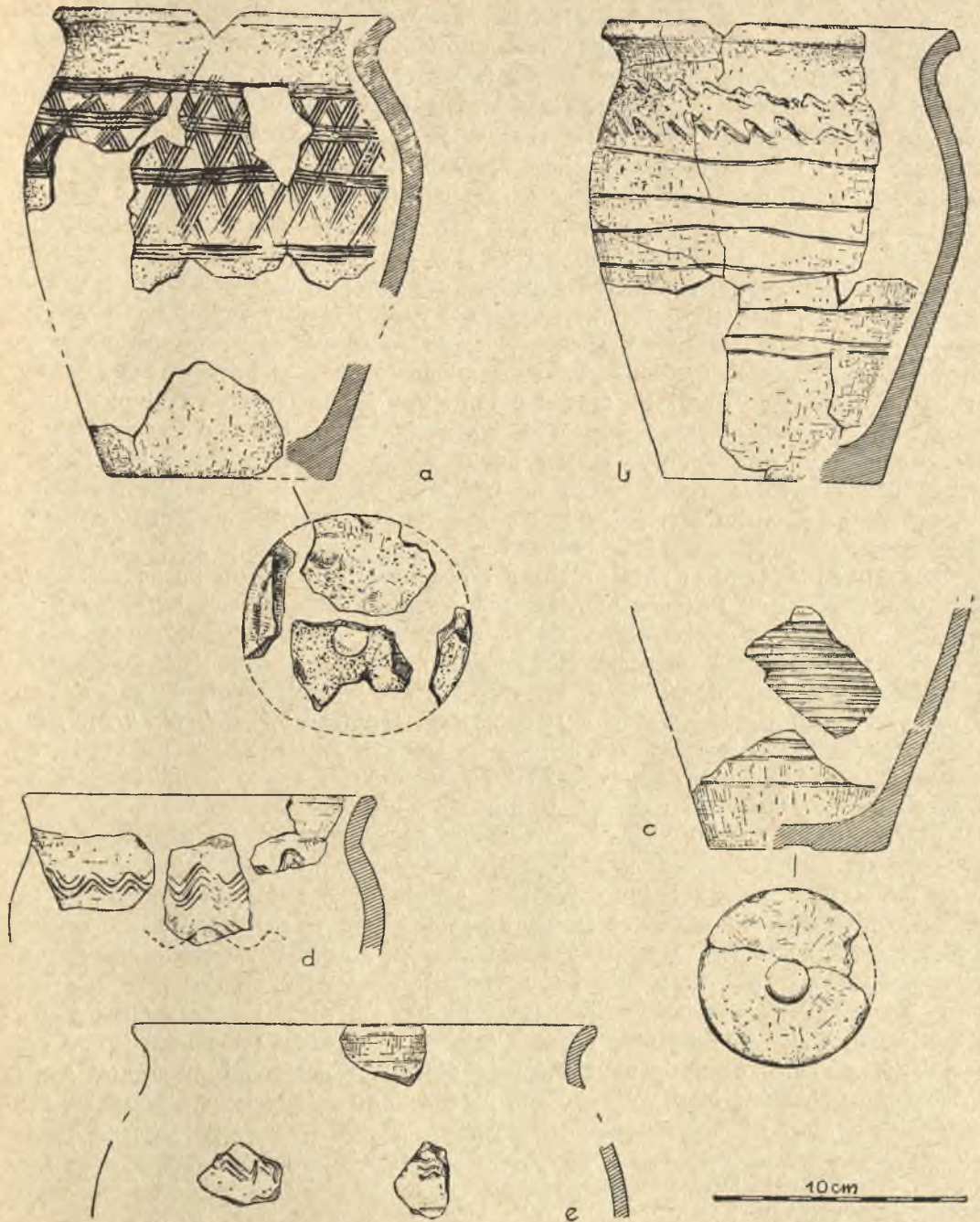

Ryc. 10. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Kopic 3. Rzut poziomy warstwy ciałopalenia i śladów stosu ciałopalnego:
 a — węgiel drzewny; b — warstwa ciałopalenia (Va); c — warstwa nieco przepalanej ziemi (Vb); d — przypuszczalny zasieg
 pierwotnego nasypu; e — dzielniejszy obwód kopca

Rys. T. Wenhryniewicz

Ryc. 11. Kornatka, pow. Myślenice. Ceramika z kurhanu 3:

a — naczynie 3/A; b — naczynie 3/B; c — naczynie 3/C; d — naczynie 3/D; e — naczynie 3/E

Rys. T. Wenhrynowicz

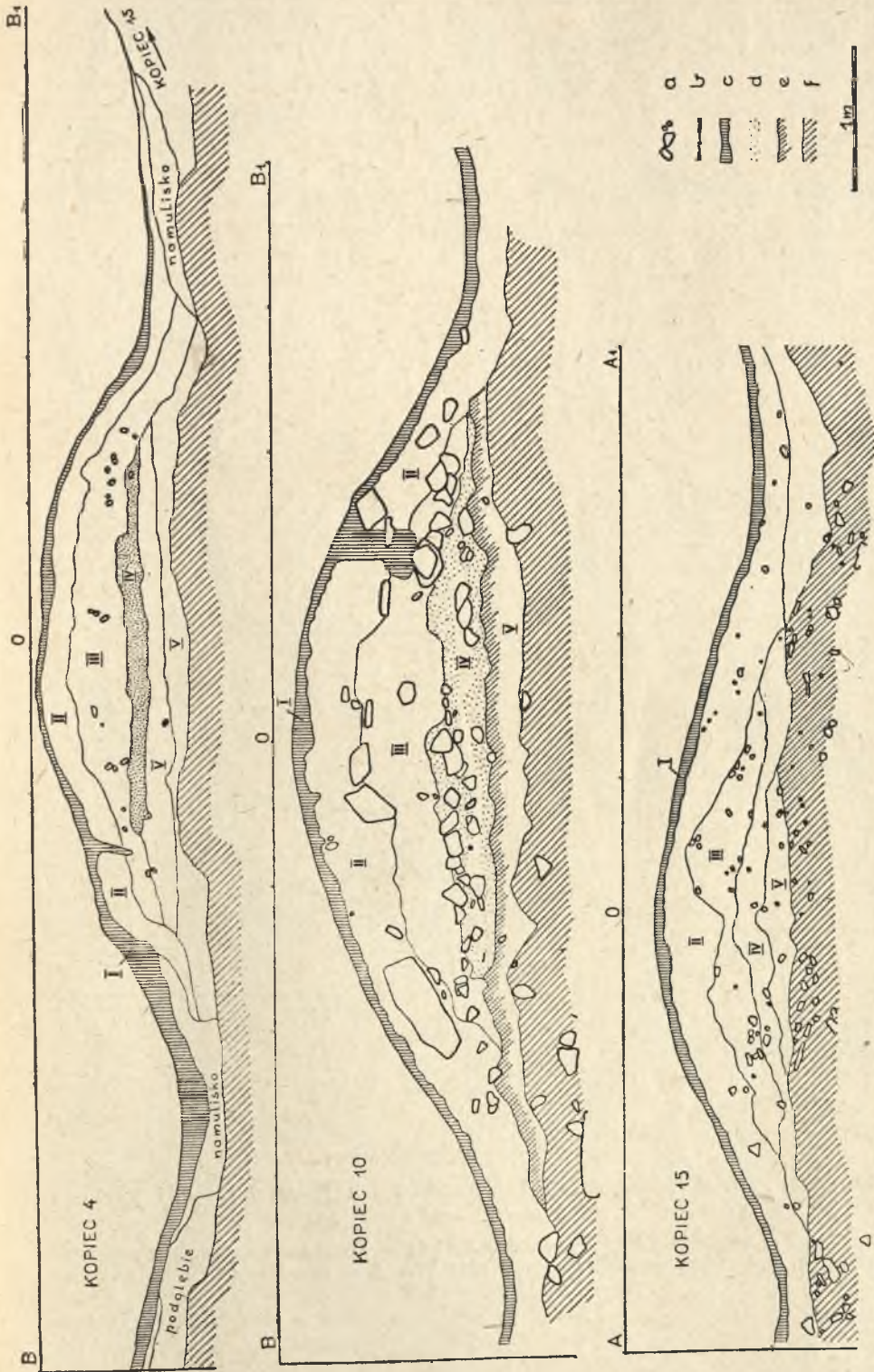
przykurhanowy, szer. 80—100 cm, głęb. 10—15 cm. Prócz warstwy humusu (I) nasyp kurhanu tworzyła mało spoista, brunatnożółtawa glina (warstwa II), a niżej grubo- i średnioziarnisty brunatny piasek (warstwa III), w spągu ciemnobrunatnoczerwony (warstwa IV). Warstwę nadcałcową (VII) stanowiła jałowa, jednolita, brunatnożółtawa glina. Całec występował w postaci żył gruboziarnistego piasku, a nawet żwiru oraz pokładów kremowo-brunatno-szarej gliny. Ten skład geologiczny nasypu utrudniał czytelność jego stratygrafii i wpłynął być może na stan zachowania warstwy ciałopalenia (warstwa VI). Wystąpiła ona w części południowej kopca w postaci pokładu długości ok. 270 cm, szer. ok. 240 cm, miąższości 5—15 cm, sinobrunatnej, spiaszczonej glinki, z nielicznymi drzazgami węgla drzewnego. Zalegająca poniżej nadcałcowa glina nie nosiła śladów zetknięcia z wysoką temperaturą. Na tym samym poziomie, lecz już na obwodzie pierwotnego nasypu natrafiono w trzech miejscach na plamy przepalonego piasku z gliną, barwy rdzawobrunatnej (warstwa V) oraz na resztki dość dobrze zachowanych zwęglonych bierwion i jednego kołka drewnianego. W dwóch przypadkach bierwiona zachodziły na siebie pod kątem prostym, tworząc jak gdyby węgiły. Nie odnaleziono jednak żadnych śladów ewentualnego łączenia się tych elementów w konstrukcyjną całość. Można jednak przypuszczać, że są to pozostałości spalonej konstrukcji drewnianej na obrzeżu nasypu, podobnie jak w kopcu 1.

Sto kilkadziesiąt niezwykle drobnych i pokruszonych skorup pochodzi zapewne z trzech naczyń wczesnośredniowiecznych, oznaczonych symbolami 7/A, 7/B i 7/C (ryc. 13a, b). Ułamki ceramiki znaleziono wyłącznie w południowej części kopca, przede wszystkim poza obrębem pierwotnego nasypu w rowie przykurhanowym (wszystkie fragmenty naczynia 7/A i część 7/B) oraz na południowych stokach nasypu, w stropowej części warstwy II (większość fragmentów naczynia 7/B). Kilka skorup naczynia 7/C zalegało w nasypie i na stokach kopca. W pobliżu tych fragmentów ceramiki, a także we wschodniej i zachodniej części nasypu rozrzucona była duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Kopiec 10. Był to stosunkowo duży, kolisty kurhan, średnicy pierwotnej 430—460 cm (dziś 610—660 cm), wysokości pierwotnej ok. 175 cm (dziś ok. 130 cm), nieco rozmyty od strony południowej. W nasypie (ryc. 12 b), prócz warstwy humusu (I), wyróżniono warstwę jasnobrunatnej glinki z piaskiem, mało spoistej (warstwa II) i warstwę jasnobrunatnego piasku średnioziarnistego, stosunkowo zbitego (warstwa III). Nie stwierdzono właściwej warstwy ciałopalenia. Pod spągiem warstwy III i skupiskiem kamieni, a na przypuszczalnym poziomie pierwotnego terenu znajdowały się dwa pokłady (łącznej miąższości 30—40 cm) jakby spopielałego, gruzelkowatego, gruboziarnistego piasku z drobnymi drzazgami węgla drzewnego (oznaczone jako warstwa IV), przedzielone soczewkowatą wkładką brunatnego piasku. Bezpośrednio nad całcem zalegała nieco spiaszczona, jasnobrunatna glinka (V i VI). Całec tworzyły pokłady gruboziarnistego, rudobrunatnego żwiru oraz warstewki nie zwietrzałej, brunatnej i siwokremowej gliny z kamieniami piaskowcowymi.

W nasypie kopca znajdowało się skupisko dość dużych kamieni piaskowcowych. Na ćwiartkach północno- i południowo-wschodniej tworzyły one rodzaj kopczyka, jądra kamiennego, nakrytego warstwą II, zalegającego zaś nad i w stropie warstwy IV. Na pozostałych ćwiartkach zagęszczenie kamieni nie było tak znaczne; znajdowały się one przede wszystkim na skłonie nasypu, pomiędzy warstwą II i III oraz na stropie warstwy IV, głównie na jej obwodzie. Istotne jest, że kopczyk ten posiadał nie kolistą, lecz raczej czworokątną podstawę (ryc. 14a), o ścianach

Ryc. 12. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Przekroje nawarstwień kopca 4 i kopca 10 wzdłuż osi zachód—wschód oraz kopca 15 wzdłuż osi północ—południe:

a — kamienie; b — węgiel drzewny; c — warstwa humusu; d — warstwa ciałopalenia; e — poziom terenu przed usypaniem kopca; f — calec

Rys. T. Wenhryniewicz

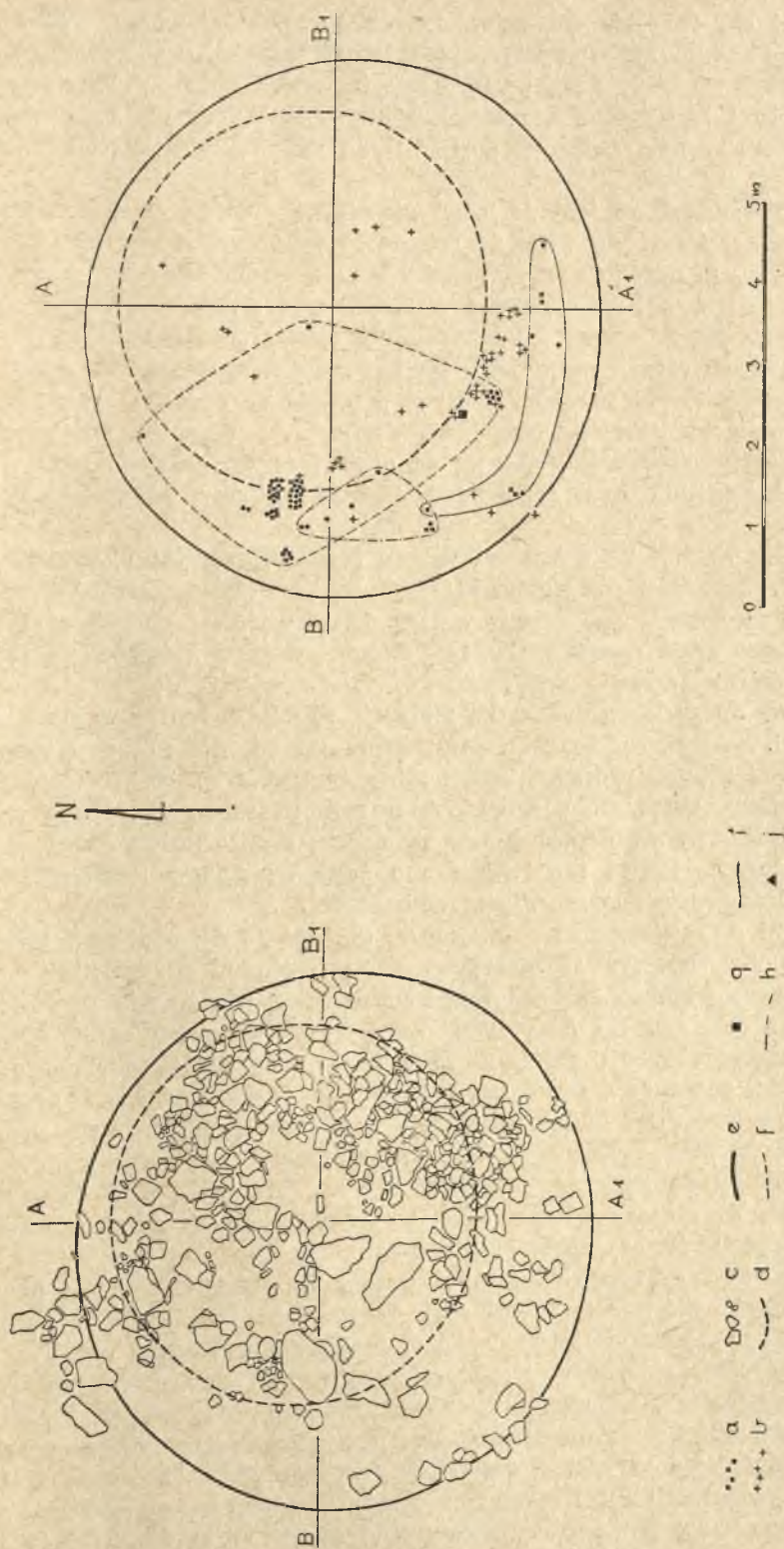

Ryc. 13. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Ceramika z kurhanu 7 (a—b) i kurhanu 8 (c—h):

a — naczynie 7/A; b — naczynie 7/B; c — naczynie 8/A; c₁ — fragment brzośca, przypuszczalnie z naczynia 8/A; d — naczynie 8/B; e — naczynie 8/D; f — naczynie 8/C; g — naczynie 8/E—F; h — naczynie 8/G

Rys. T. Wenhrynowicz

Ryc. 14. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Kopiec 10. Rzuty poziome „jądra” kamieni oraz rozrzutu ułamków naczyń i kości ludzkich:

a — skorupy; b — kości; c — kamienie; d — przypuszczalny zasięg pierwotnego nasypu; e — dzisiejszy obwód kopca; f-j — granice rozrzutu ułamków poszczególnych naczyń (f — naczynie 10/A; g — naczynie 10/B; h — naczynie 10/C; i — naczynie 10/D; j — naczynie 10/E)

Rys. T. Wenhryniewicz

bocznych, długości ok. 400—440 cm, skierowanych ku południowemu wschodowi, południowemu zachodowi itd. Rekonstruując przypuszczalny zasięg pierwotnego nasypu na podstawie czterech ścian przekrojowych stwierdzamy — podobnie, jak w przypadku kopca 1 — że albo naroża kopczyka kamiennego nie były nakryte pierwotnym nasypem kurhanu, albo też kurhan był początkowo czworokątny, a nie kolisty.

W warstwie IV znaleziono jedynie jedną niewielką drzazgę przepalanej kości ludzkiej. Pozostałe kości zalegały bądź na stropie i pomiędzy kamieniami kopczyka (w niewielkiej ilości), przede wszystkim jednak u podnóży kurhanu, w zmywowej części warstwy II, w pobliżu ułamków ceramiki (ryc. 14 b). Te ostatnie zabytki są pozostałościami pięciu naczyń glinianych, oznaczonych symbolami 10/A—10/E (ryc. 15 a—e), z których cztery znajdowały się poza obrębem pierwotnego nasypu, u zachodnich i południowych podnóży dzisiejszego kopca, a jedno (10/A) tamże oraz na stokach zachodnich nasypu (ryc. 14 b). Ekspertyza antropologiczna przepalonych kości wykazała obecność szczątków co najmniej dwóch osobników ludzkich: dorosłego (adultus-maturus, zapewne płci męskiej) oraz młodocianego (infans II — iuvenis).

Kopiec 15. Był to niewielki, kolisty kurhan, średnicy pierwotnej 350—380 cm (dziś 540—560 cm), wysokości pierwotnej 120—130 cm (dziś 70—100 cm). W nasypie kopca wyróżniono pięć warstw kulturowych (ryc. 12 c): humus z poszyciem leśnym (warstwa I), brunatna glina (warstwa II), jasnobrunatna glina z domieszką piasku i dużą ilością drobnych kamieni piaszczowców (warstwa III), pokład jasnobrunatno-rdzawej gliny z niewielką domieszką piasku i drobnych centek węgla drzewnego (warstwa IV). Poniżej, na poziomie pierwotnego terenu zalegała w spągu nasypu kopca warstwa brunatnordzawej, zbitej gliny (warstwa V). Nad calcem znajdowała się spiaszczona, zbita glina, brunatnokremowa (warstwa VI). Calce występował w postaci żył gliny, miejscami gliny z piaskiem, z dużą ilością kamieni piaszczowców. W nasypie kopca nie stwierdzono żadnych śladów konstrukcji kamiennej, a nawet luźno rozrzuconych większych kamieni.

W górnej partii południowych stoków kopca, ok. 10—15 cm pod dzisiejszą powierzchnią, w stropie warstwy II znaleziono drobne ułamki przepalonych kości ludzkich, cztery nieco większe kawałki węgla drzewnego, nóż żelazny z wyodrębnionym trzpieniem, dług. 10 cm (ryc. 15 g), zakrzywiony fragment nieokreślonego przedmiotu żelaznego, grub. 0,7 cm (ryc. 15 f) oraz dużą część wczesnośredniowiecznego naczynia glinianego (ryc. 15 h). Nieliczne fragmenty kości pochodzą przypuszczalnie z co najmniej dwóch szkieletów ludzkich: osoby w wieku dojrzałym lub młodzieńczym oraz osobnika w wieku młodzieńczym.

Badania kopców na stanowisku IIA i III miały na celu stwierdzenie, czy nowo odkryte zespoły kopców ziemnych są obiektami archeologicznymi oraz wstępne rozpoznanie ich chronologii i przynależności kulturowej.

Kopiec 23. Był to niewielki kurhan na stanowisku IIA, średnicy dzisiejszej 670—700 cm, wysokości dzisiejszej 70—100 cm. Przebadano tylko ćwiartkę północno-zachodnią kurhanu. Prócz warstwy humusu leśnego stwierdzono jedną zasadniczą warstwę nasypiskową gliny z drobnymi kamieniami piaszczowcami, która dość słabo wyodrębniła się od calca o podobnym składzie przyrodniczym (różnica jedynie w konsystencji). Na obwodzie kurhanu, nad calcem, znajdowały się nikielne ślady warstwy ciałopalenia w postaci ceglastosinych plam gliny, z drobnymi fragmentami przepalonych kamieni i centkami węgla drzewnego (uchwycono zarys jednego wyraźniejszego elementu drewnianego). W trzonie nasypu oraz w jego zmy-

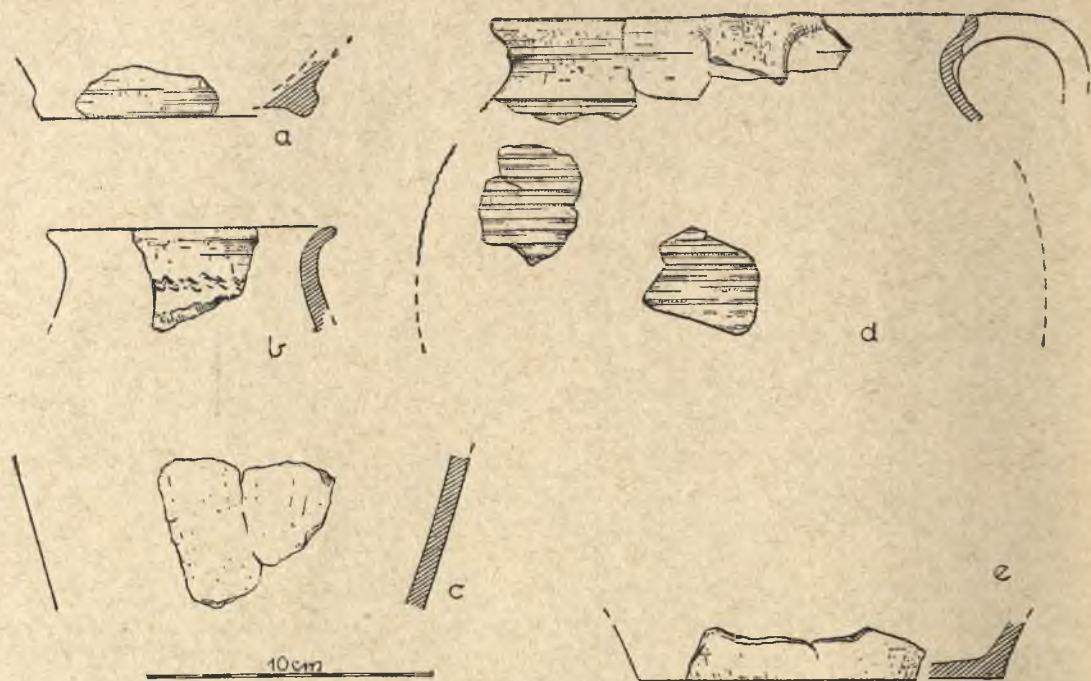

Ryc. 15. Kornatka, pow. Myślenice, stan. I. Ceramika z kurhanu 10 (a—e) oraz za-
bytki z kurhanu 15 (f—h):

a — naczynie 10/A; b — naczynie 10/B; c — naczynie 10/C; d — naczynie 10/D; e — naczynie
10/E; f — fragment nieokreślonego przedmiotu żelaznego; g — nóż żelazny; h — naczynie 15/A

Rys. T. Wenhryniewicz

Ryc. 16. Kornatka, pow. Myślenice, stan. II A. Ceramika z kopca 23:

a — naczynie 23/E; b — naczynie 23/F; c — naczynie 23/A; d, e — naczynie 23/B

Rys. T. Wenhryniewicz

wowej partii znaleziono niewielką ilość przepalonych kości ludzkich. Na obrzeżu pierwotnego nasypu i poza nim, w warstwie zmywowej, zalegały silnie pokruszone fragmenty dwóch naczyń wczesnośredniowiecznych, oznaczonych symbolami 23/F i 23/A (ryc. 16 b, c). Obok nich, także poza zasięgiem pierwotnego nasypu w rowie przykurhanowym oraz poza obwodem dzisiejszego kopca rozsypane były ułamki zapewne trzech naczyń późnośredniowiecznych z polewą, oznaczonych 23/B—23/D (ryc. 16 d, e). Prócz tego na skraju pierwotnego nasypu znaleziono fragment dna ceramiki siwej, późnorzymskiej (ryc. 16a), a w wypełniku rowu przykurhanowego ułamki brzegu i brzuśca bliżej nie określonego, cienkościennego naczynia starożytnego, oznaczonego 23/G.

Kopiec 34. Był to stosunkowo wysoki kopiec na stanowisku III, o spadzi-
stych zboczach (średnio pod kątem 30°), średnicy dzisiejszej 625—675 cm, wysokości
dzisiejszej 115—130 cm. Rozkopano część ćwiartki południowoschodniej. Układ
warstw nasypiskowych, a także obecność nowożytniej ceramiki i przedmiotów że-
laznych w spągu centralnej partii nasypu wskazuje, że jest to obiekt nowożytny,
zapewne kopiec graniczny.

III

Próbując ustalić bliższe ramy chronologiczne badanych pochówków oprzeć się
musimy, z braku innych, lepszych datowników na typologii naczyń glinianych. Po-
niższa tabelka daje krótką charakterystykę surowca i technologii oraz wymiary po-
szczególnych okazów.

Symbol naczyńia	Wysokość w cm	Średn. wylewu w cm	Średn. brzuśca w cm	Średn. dna w cm	Barwa	Surowiec	Ślady obtaczania	Wypat
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1/A	ok. 21,3(?)	17,3	ok. 19(?)	9,2	brunatnoszara od zewnątrz, szaroczarniawa od wewnątrz	glina+piasek średnioziarnisty	wyraźne ciągi przy krawędzi	średni
1/B ₁	—	—	—	—	brunatnoszara od zewnątrz, szara od wew- nątrz	glina+gruboziar- nisty piasek i żwir (bardzo dużo)	—	ślaby
1/B ₂	—	—	—	8,0	szara od zew- nątrz, szaroczarniawa od wew- nątrz	glina+gruboziar- nisty piasek (czasem żwir)	—	średni
1/C ₁	—	ok. 12,7	—	6,1 chyba dno innego okazu	szaro-ceglasto- brunatna	glina+średnio- i gruboziarnisty piasek (żwir)	—	ślaby?
1/C ₂	—	14,2	—	9,1	ceglastobrunat- na	glina+średnio- i gruboziarnisty piasek (czasem żwir)	—	ślaby (spęka- nia po- wierz- chni)
1/D	ok. 19,5(?)	14,2	17,3	ok. 9(?)	szaro-brunatno- ceglasta od ze- wnątrz, szara od wewnątrz	glina+średnio- i czasem grubo- ziarnisty piasek	ślady cią- gów poniżej szyjki	średni
3/A	18,5(?)	12,5	15,0	9,0	szarobrunatna od zewnątrz, szaroczarniawa od wewnątrz	glina+piasek średnioziarnisty (dużo)	wklęsły od- cisk osi (kil- kakrotny), ślady ciągów na zewnątrz wylewu	ślaby
3/B	18,4	13,5	15,0	8,8	szarobrunatna od zewnątrz, szara od wew- nątrz	glina+piasek drobnoziarnisty	ślady ciągów przy wylewie	średni
3/C	—	—	—	7,2	szarobrunatna	jw.	wklęsły od- cisk osi	średni
3/D	—	13,0	14,2	—	ceglasto-brunat- no-szara	glina+piasek średnioziarnisty oraz pojedyncze ziarna żwiru. Powleczone obustronnie tłustą gliną	ślady ciągów przy wylewie	średni
3/E	—	17,7	ok. 20	—	ceglastobrunat- na i ceglasto- szara	glina+średnio- i gruboziarnisty piasek (czasem żwir)	—	średni

Symbol naczynia	Wysokość w cm	Średn. wylewu w cm	Średn. brzuśca w cm	Średn. dna w cm	Barwa	Surowiec	Ślady obtaczania	Wypat
1	2	3	4	5	6	7	8	9
4/A	13(?)	9,0	11,4	—	ceglastobrunatna, od wewnątrz też brunatnoczarniawa	glina + b. drobnoziarnisty piasek, ślady obmazywania tłustą gliną od wewnątrz	ślady ciągów na wylewie	średni
4/B	—	—	—	—	ceglastobrunatna od zewnątrz, szaroczarniawa i brunatna od wewnątrz	glina + b. drobnoziarnisty piasek	—	średni
7/A	ok. 24,6(?)	21,2	22,2	11,4	szaro-brunatnoceglata, od wewnątrz także szara i czarniawa	glina + drobnoziarnisty piasek	ślady ciągów od wewnątrz	średni
7/B	—	ok. 15(?)	ok. 17,4	—	szaro-brunatnoceglata od zewnątrz, szarobrunatna od wewnątrz	glina + drobnoziarnisty piasek (często czerwony)	—	średni
7/C	—	—	—	—	brunatno-szaroceglata	glina + piasek gruboziarnisty (często żwir)	—	słaby
8/A	—	12,5	13,9	—	brunatna i szarobrunatna od zewnątrz, szara od wewnątrz	glina + drobno- i średnioziarnisty piasek, pojedyncze grube ziarna	ślady ciągów przy wylewie	dobry?
8/B	—	—	—	8,5	brunatna od zewnątrz, brunatnoczarniawa od wewnątrz	glina + średnio- i gruboziarnisty piasek (nieco)	—	średni
8/C	—	10,8	ok. 12,5	—	szara, od zewnątrz też szarobrunatna	glina + drobno- i średnioziarnisty piasek	wyraźne ciągi przy wylewie i wewnątrz brzuśca	dobry
8/D	—	—	—	7,9	brunatnoceglata od zewnątrz, szaroceglata od wewnątrz	glina + b. gruboziarnisty piasek (żwir)	—	średni
8/E-F	—	12,9	ok. 15-16	—	szarobrunatna	glina + drobno- i średnioziarnisty (nieco) piasek z minką	wyraźne ślady obtaczania po obu stronach wylewu	średni
8/G	—	?	—	—	Fragment tego naczynia znajdował się w 1953 r. w Muz. Arch. w Krakowie i został wówczas szkicowo narysowany. Obecnie brak tego zabytku w w.w. muzeum.			

Symbol naczynia	Wysokość w cm	Sredn. wylewu w cm	Sredn. brzuśca w cm	Sredn. dna w cm	Barwa	Surowiec	Ślady obtaczania	Wypał
1	2	3	4	5	6	7	8	9
10/A	22,0	18,8	18,8	10,5	brunatnoszara od zewnątrz, szaroczarniawa od wewnątrz	glina + b. grubo- i średnioziarnisty piasek (często żwir)	wklęsły odcisk osi	slaby
10/B	10,0	6,2	8,6	4,9	szarobrunatna, od wewnątrz nieco bardziej brunatna	glina + średnio- i gruboziarnisty piasek, od zewnątrz powleczona warstewką tłustej glinki	ślady ciągów na zewnątrz poniżej wylewu; od wewnątrz wyraźny ślad niestarannego zlepiania dwóch taśm	slaby
10/C	—	—	—	6,6	szarobrunatna od zewnątrz, cegląstobrunatna od wewnątrz	glina + drobnoziarnisty piasek	ślady czworokątnej nakładki na oś	dobry
10/D	13,7(?)	10,8	12,9	7,0	szarobrunatna	glina + średnio- i gruboziarnisty piasek (mało), obustronnie powleczona warstewką tłustej glinki	ślady ciągów poniżej wylewu na zewnątrz	średni
10/E	—	11,8	—	—	cegląstobrunatna od zewnątrz, szara od wewnątrz	glina + drobnoziarnisty piasek	slabe ślady ciągów wewnątrz wylewu	średni
15/A	13,0(?)	11,7	12,2	7,1	brunatna od zewnątrz, ciemno-szaro-brunatna od wewnątrz	glina + drobno- i średnioziarnisty piasek	ciągi wewnątrz wylewu, wklęsły odcisk osi	średni?
23/A	—	—	—	—	brunatna od zewnątrz, szara od wewnątrz	glina + średnio- i gruboziarnisty piasek (głównie po stronie zewn.)	—	slaby?
23/F	—	10,2	—	—	szarobrunatna	glina + drobno- i średnioziarnisty piasek	ślady ciągów przy wylewie	slaby?

Wszystkie okazy, których części charakterystyczne dla obserwacji technologicznych zachowały się, są więc lepienie ręcznie i słabo obtaczane na krążku, o osi wystającej na ogół ponad tarczkę obrotową. Wypał naczyń (wyjąwszy trzy egzemplarze z kopca 8 i 10) jest na ogół dość słaby. Naczynia wykonane są z trzech rodzajów surowca, różniącego się ilością i jakością domieszki schudzającej: a — oka-

zy o dużej lub średniej domieszce gruboziarnistego piasku, a nawet żwiru, na ogół słabo wypalone; b — okazy o domieszce drobnoziarnistego piasku, zwykle nieco lepiej wypalone, czasem o stosunkowo cienkich ściankach, np. 8/A, 8/B, 10/C; c — okazy o domieszce drobnoziarnistego piasku, o stosunkowo gładkich w dotyku ściankach, z gliny tłustej lub powlekane na powierzchni cienką warstwą tłustej glinki. Rodzaj surowca zdaje się jednak nie wykazywać żadnych zależności od wielkości naczyń, ich ukształtowania, ornamentu czy miejsca zalegania w obrębie mogiły. Wiąże się on najprawdopodobniej z różnorodną funkcją poszczególnych okazów.

Pod względem wielkości i pojemności wyróżniają się trzy grupy garnków. Do grupy I zaliczyć można cztery okazy: 1/A, 3/E, 7/A, 10/A. Są to duże, workowate, szerokootworowe naczynia, o załomie brzuśca przypadającym nieco wyżej od innych (w $\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$ wysokości). Wymiary ich mieszczą się w granicach: wysokość 21—24,5 cm, średn. wylewu 17—21,5 cm, średn. brzuśca 18,5—22,5 cm, średn. dna 9—11,5 cm. Grupę II, najliczniej reprezentowaną, tworzą okazy: 1/C₂, 1/D, 3/A, 3/B, 3/D, 7/B, 8/A, 8/E—F (a może również 1/B₂, 1/C₁, 8/B, 8/D). Są to średnich rozmiarów dość smukłe garnki, o załomie brzuśca przypadającym na ogół w $\frac{2}{3}$ wysokości. Wymiary ich zamykają się: wysokość 18—19,5 cm, średn. wylewu 12,5—15 cm, średn. brzuśca 14—17,5 cm, średn. dna 8—9 cm. Grupa III to niższe, nieco przysadziste okazy: 4/A, 8/C, 10/D, 15/A (może również 3/C, 10/C, 10/E, 23/F), zbliżone do grupy I stosunkiem wysokości do średnicy wylewu, o załomie brzuśca umieszczonym w $\frac{1}{2}$ — $\frac{2}{3}$ wysokości. Wymiary przeciętne: wysokość 13—14 cm, średn. wylewu 9—12 cm, średn. brzuśca 11,5—13 cm, średn. dna 6,5—7,5 cm. Nie mieści się w powyższej klasyfikacji jedynie naczynie 10/B, dużo mniejsze od pozostałych, jakby niestarannie wykonane, z innym typem ornamentu (linia zygzakowata ryta patykiem lub rylcem).

Wśród typów krawędzi wylewu około 70% stanowią tzw. brzezi o wardze prosto ściętej na zewnątrz, w jednym przypadku (naczynie 4/A) z lekkim, dookolnym wgłębieniem w środku płaszczyzny przyciętej. Być może procent tego rodzaju brzegów jest jeszcze większy, gdyż nie wliczono tu czterech okazów (1/C₁, 1/C₂, 10/D i 23/F), których partie wylewu są dość zniszczone i trudno z całą pewnością odtworzyć ich pierwotny kształt. W pozostałych naczyniach spotyka się wargę ściętą do wewnątrz i na zewnątrz (3/D i zapewne 3/E) oraz wargę nieco zgrubiałą, półokrągło wygiętą na zewnątrz (10/B).

Na 21 naczyń (z których zachowały się partie predystynowane na ornament) tylko dwa okazy były z pewnością nie zdobione (1/D, 10/D). W pozostałych przeważa ornament 1—2 pasm linii falistej lub falisto-zygzakowatej, na ogół wykonanej czterozębny grzebieniem, czasem patykiem lub rylcem (3/B), umieszczony poniżej nasady szyjki (1/A, 3/B, 3/D, 3/E, 7/A, 8/A, 8/E—F, 15/A, 23/F). Tam, gdzie zachowały się również dalsze partie brzuśca, można w czterech przypadkach na pięć zauważyć, że poniżej motywu linii falistej, znajdowały się mniej lub więcej regularne pasma pojedynczych żłobków poziomych. Z kilku okazów, posiadających zachowane tylko dolne partie brzuśca z ornamentem żłobków poziomych, nie da się odtworzyć motywów zdobniczych górnej partii naczynia. Prócz tego zasadniczego wariantu dekoracyjnego spotyka się jeszcze motywy samych żłobków poziomych (7/B i zapewne 8/G), trzy pasma linii falistej rozłożone na całej prawie powierzchni brzuśca (10/A), linię falistą lub zygzakowatą, wykonaną jednozębny rylcem lub patykiem (8/C, 10/B), nacięcia na zewnętrznej powierzchni brzegu naczynia 10/E (występujące na ogół w zespołach z najstarszą ceramiką wczesnośredniowieczną strefy południowej, a także w końcu okresu późnorzymskiego), oraz nietypowe lub rzadkie dla południowej strefy ceramiki zachodniosłowiańskiej motywy ornamentacyjne naczynia 3/A i 4/A.

Pomimo istniejących odmienności formy i surowca omawiana ceramika wydaje się być dość jednorodna i bliska chronologicznie, a tylko zróżnicowana funkcjonalnie (wyjawszy niektóre omawiane poniżej okazy). Jednakże z uwagi na niejednorodną pozycję stratygraficzną tych naczyń w obrębie kurhanów należy dla ustalenia ram chronologicznych cmentarzyska odrębnie traktować ceramikę z warstwy ciałopalenia jako niewątpliwie współczesną pochówkom, od naczyń zalegających w tzw. zewnętrznym horyzoncie kopca, gdzie obok popielnic mogą znajdować się także okazy, rozbite tu w czasie późniejszych obrzędów ku czci zmarłych.

Jedynie w trzech kopcach (nr 1, 3 i 8) znaleziono ceramikę na poziomie warstwy ciałopalenia. Są to naczynia: 1/A, 1/B₁, 1/C₁, 3/A, 3/D, 3/E, 8/A, 8/B, 8/C i 8/D (pomiędzy tu naczynia 8/E—F i 8/G, których lokalizacja w obrębie mogiły nie jest ustalona). Nie posiadając praktycznie żadnych kryteriów dla szczegółowszego podziału chronologicznego ceramiki regionu podkarpackiego w obrębie dwóch pierwszych faz okresu wczesnośredniowiecznego Małopolski (tzn. między VI a X w.), oprzeć się z konieczności trzeba na datowaniu naczyń z szerszego obszaru, przede wszystkim reszty ziem małopolskich oraz całej tzw. południowej Słowiańszczyzny Zachodniej. Na tej podstawie można stwierdzić, iż suma cech charakteryzujących wymienione 10 naczyń z horyzontu warstwy ciałopalenia w Kornatce nie występuje w zespołach ceramiki, na ogół ręcznie lepionej, z VI i początku VII w. Z drugiej strony nie spotyka się jeszcze w tych naczyniach pewnych zaawansowanych znamion wytworów ceramicznych z 2 połowy II fazy okresu wczesnośredniowiecznego Małopolski. Pozostałby zatem czas pomiędzy połową VII w. a końcem VIII w. (lub początkami IX w.) jako prawdopodobny okres wyprodukowania omawianej tu ceramiki. Nie posiada ona ścisłych analogii na terenie Małopolski; naczynia zbliżone pod względem surowca i ukształtowania krawędzi, a różniące się nieco ornamentyką i mniejszą wydętością brzuśca znane są z kilku osad, datowanych także na wieki VII i VIII względnie początek IX w. (np. Chodlik, pow. Puławy, Igołomia, pow. Proszowice, Kurdwanów, pow. Kraków, Stradów, pow. Kazimierza Wielka, Syrynia, pow. Wodzisław, Złota, pow. Sandomierz, Żerniki Wielkie, pow. Stopnica). Zastanawiając się nad ewentualnym zróżnicowaniem czasowym ceramiki z w.w. trzech kurhanów w Kornatce można jedynie zauważyć, że zespół naczyń z kopca 3 zdaje się posiadać bardziej archaiczne cechy, podczas gdy zespół z kopca 8 nosi już pewne znamiona bardziej progresywnej techniki wykonania (wypał, rodzaj surowca, cienkość ścianek).

Rozważając z kolei pozycję chronologiczną grupy naczyń zalegających w tzw. zewnętrznym horyzoncie kopców, nie stwierdza się jakichś zasadniczych różnic w stosunku do omawianych poprzednio okazów. Można chyba najogólniej założyć, że pochodzą one z tego samego horyzontu czasowego. Wyjątek stanowią tu tylko naczynia z kopca 10, z których trzy wykazują pewne znamiona ceramiki starszej (np. rodzaj surowca okazu 10/A, nacięcia na krawędzi wylewu okazu 10/E, kształt, ornament i technika naczynia 10/B), a jedno (10/C) być może ma cechy materiału późniejszego (głina, wypał). Pamiętając, że w przypadku zabytków znajdujących w zewnętrznej warstwie kurhanu, nie najmłodszy, a najstarszy z nich wyznacza datę pochówka, można chyba założyć, że cmentarzysko ciałopalne na stanowisku I w Kornatce użytkowane było przez okres 100—200 lat, najpewniej gdzieś od drugiej połowy VII w. do przełomu wieków VIII i IX (nie wykluczając prawdopodobieństwa ostatnich pochówków jeszcze w początkach IX w.). Posiadany materiał ceramiczny zdaje się wskazywać, że kurhan 10, a zapewne także i kurhan 3 należą do najstarszego horyzontu nekropoli, podczas gdy kurhan 8 raczej do jej górnego, późnego horyzontu.

Natomiast na podstawie nikłych reszt ceramicznych z części kopca 23 nie można jeszcze datować ściślej cmentarzyska na stanowisku II/A niż ogólnie na I i II fazę okresu wczesnośredniowiecznego w Małopolsce.

IV

Materiały, uzyskane ostatnio z badań kurhanów ciałopalnych w Kornatce, pozwalają na wysunięcie następujących spostrzeżeń, dotyczących rytuału pogrzebowego:

1. W rejonie Kornatki istnieje kilka zgrupowań kopców ziemnych, z których co najmniej dwa są wczesnośredniowiecznymi nekropolami ciałopalnymi z wieków VII—IX.

2. 40% przebadanych kurhanów na stanowisku I wykazuje duże zróżnicowanie poszczególnych mogił tak pod względem formy kremacji, jak i typów pochówka.

3. Największe zróżnicowanie spotyka się w zakresie konstrukcji wewnętrznej kopców; nie stwierdzono dotąd dwóch identycznych w tym względzie typów. Teren w miejscu przyszłej mogiły najprawdopodobniej oczyszczano uprzednio, a być może także zastępowano pierwotne podglebie warstwą czystego podkładu, bez kamieni i humusu. W przypadku niektórych pochówków (kopiec 1 i zapewne kopiec 7) budowano rodzaj konstrukcji czworobocznej o wymiarach zbliżonych do współczesnych chat i spalano ją przed umieszczeniem właściwej warstwy ciałopalenia. Ziemię na kopiec brano z najbliższego otoczenia (wynika to z porównania składu calca i nasypu oraz z istnienia rowka okólnego, otaczającego większość mogił). W nasypie budowano zazwyczaj konstrukcję kamienną różnego typu, zawsze jednak powyżej warstwy ciałopalenia (wyjąwszy jedynie kopiec 4, gdzie pod warstwą ciałopalenia rozsypane były kuliście drobne kamienie). W innych przypadkach był to kopczyk (jądro) z kamieni (kopiec 8), bądź niepełna kilkuwarstwowa z jednej tylko strony przykryta kamieniami, o rzucie czworokątnym (w kopcu 10) albo o rzucie części owalu (w kopcu 3), rodzaj kręgu, lecz również czworokątnego, otaczającego podstawę kurhanu (kopiec 1), lub wreszcie tylko kamienie piaskowcowe luźno rozrzucone w nasypie (kopiec 14). Dla kopca 10 kubatura materiału kamiennego wynosiła ok. 3 m³. Trzy mogiły nie posiadały w nasypie żadnych elementów kamiennych (kopiec 4, 7, 15).

4. Kremacja odbywała się albo w miejscu sypania mogiły (kopiec 3 i zapewne 8), albo też gdzieś w sąsiedztwie, może w specjalnej ustrynie. W takim przypadku wystygłe reszty stosu przenoszono na teren przyszłego kurhanu i składano na powierzchni pierwotnego gruntu, bądź w formie czystej (kopiec 1, 4, 14?), bądź przemieszane z jałową, niehumusową ziemią (kopiec 7, 10, 15?).

5. Na przykładzie kopca 3 można przypuszczać, że stos ciałopalny miał kształt prostopadłościanu, o podstawie prostokątnej ok. 200 × 120 cm; zbudowany był on przypuszczalnie z kilku warstw poprzecznych bierwion (zapewne 8—10 w jednej warstwie) i kilku legarów podłużnych (2—4 w jednej warstwie), pilotowanych pionowymi palikami. Zakładając, że stos nie był wyższy niż 150 cm, można orientacyjnie rekonstruować jego kubaturę na ok. 1,3—3,5 m³. Zасыpywano stos już po zupełnym jego wygaśnięciu (zalegająca bezpośrednio nad nim gliniasta warstewka IV nie wykazywała żadnych śladów przepalenia).

6. Zabytki ruchome nie były umieszczane na stosie; ani ceramika (nawet okazy zalegające na poziomie warstwy ciałopalenia), ani przedmioty żelazne z kopca 15 nie wykazują śladów wtórnego przepalenia.

7. Analiza położenia ceramiki w obrębie kurhanu wskazuje, że fragmenty tego samego naczynia znajdowane są wyłącznie w jednym horyzoncie kopca, tzn. albo

na poziomie warstwy ciałopalenia, albo w nasypie (tu zwykle pojedyncze, nietypowe ułamki), albo w tzw. zewnętrznym horyzoncie kopca (wierzchołek, stoki i podnóże nasypu oraz wypełnisko rowu przykurhanowego). Okazy zalegające w horyzoncie warstwy ciałopalenia (trzy w kopcu 1, trzy w kopcu 3 i co najmniej 3 w kopcu 8) są niewątpliwie współczesne pochówkom; były to chyba naczynia stołowe i kuchenne, zapewne zawierające wyposażenie zmarłego w jadło i napoje. Natomiast ceramika, znajdująca się dziś w tzw. zewnętrznym horyzoncie mogiły (notabene zachowana w dość znacznych ułamkach) nie mogła być przykryta pierwotnym nasypem kopca. Obecność jej tutaj wiązać się musiała z jakąś funkcją na powierzchni kurhanu. Sądzić można, że część naczyń stanowi może reszty ceramiki stołowej, pozostawionej tu później w czasie odbywania praktyk ku czci zmarłych. Jednakże większość z nich, zwłaszcza w tych przypadkach, gdy w pobliżu naczyń znajduje się stosunkowo dobrze zachowane fragmenty kości ludzkich i gdy pod pierwotnym nasypem kurhanu nie znaleziono żadnych śladów ceramiki (kopiec 4, 7, 10, 15), interpretować można jako szczątki popielnic umieszczanych zapewne na wierzchołku mogiły, zawierających wybrane ze stosu ciałopalnego lepiej zachowane kości zmarłych⁶. O podobnym zwyczaju u Słowian wspomina tzw. *Relacja anonimowa*, źródło arabskie z 2 połowy IX w.⁷ Niestety brak jest jeszcze dostatecznej ilości zbadanych przypadków, by podejmować próbę ustalenia ewentualnej zależności pomiędzy ilością pochowanych w danym kurhanie osobników a liczbą naczyń, zalegających w jego zewnętrznym horyzoncie. Dotychczas we wspomnianym horyzoncie stwierdzono od 1—5 okazów ceramiki (jeden w kopcu 15, dwa w kopcach 3, 4, 7, trzy w kopcu 1 i pięć w kopcu 10).

8. Przepalone kości ludzkie znajdowano wyjątkowo tylko w warstwie ciałopalenia (jedynie większą ich ilość stwierdzono w kopcu 3, pomiędzy resztkami stosu ciałopalnego *in situ*). Zazwyczaj zalegały one rozproszone w nasypie (kopiec 4, 7) lub w tzw. zewnętrznym horyzoncie kurhanu, na stokach nasypu i jego podnóży oraz w rowie przykurhanowym (kopiec 1, 3, 10, 15).

9. Ekspertyza antropologiczna przepalonych szczątków kości wskazuje, że mamy do czynienia z jednorazowymi pochówkami zbiorowymi, zazwyczaj co najmniej jednej osoby dorosłej i co najmniej 1—2 osobników młodocianych. Niestety stan zachowania kości i ich fragmentaryczność uniemożliwiają określenie płci zmarłych. W przebadanym dotychczas materiale z trzech kurhanów nie stwierdzono ani jednego fragmentu kości zwierzęcych.

10. Uzyskane materiały pozwalają na ustalenie w przybliżeniu liczebności grupy ludzkiej, chowającej swych zmarłych na stanowisku I w Kornatce. Zakładając, że w każdym z dwudziestu kurhanów tego cmentarzyska złożono szczątki co najmniej dwóch osób, uzyskamy cyfrę 40 pogrzbów w okresie 100—150 lat, czyli jeden pgrzeb na 2,5—3,75 lat. Biorąc zaś jako najbliższą analogię wskaźnik wymieralności 40‰, obliczony dla ludności ziem polskich w XI—XII w., dochodzimy do liczby

⁶ Czy podobny zwyczaj był stosowany na innych wczesnośredniowiecznych słowiańskich cmentarzyskach, eksplorowanych w czasach dawniejszych, trudno dziś stwierdzić z uwagi na częsty brak opisów stratygrafii oraz pomijanie dokładnej lokalizacji zabytków w obrębie kurhanu. Prawdopodobnie w zewnętrznym horyzoncie kopca zalegały szczątki popielnic również w kurhanach 2 i 5 w Raciborzu-Oborze, pow. Racibórz, w kurhanie kolistym w Dąbrowie, pow. Kartuzy, w kopcu 28 w Bloaschütz, Kr. Bautzen, NRD (por. obszerniej na ten temat: A. Zöll-Adamikowa, *Interpretacja niektórych zjawisk kulturowych w ciałopalnych kurhanach wczesnośredniowiecznych w świetle przekazów źródeł pisanych*, „I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej”, t. V — w druku).

⁷ Por. T. Lewicki, *Obrzędy pogrzebowe pogańskich Słowian w opisach podróżników i pisarzy arabskich głównie z IX—X w.*, „Archeologia”, t. 5: 1955, s. 125.

ok. 7 osób (w przypadku, gdyby nekropola egzystowała 150 lat) lub ok. 10 osób (w przypadku stuletniego okresu użytkowania), tworzących „osadę” związaną z cmentarzyskiem (nie wliczając tu małych dzieci). Oczywiście są to dane szacunkowe, jednak dają już jakąś najogólniejszą wskazówkę dla stosunków demograficznych tego regionu.

*Zakład Archeologii Małopolski IHKM PAN
w Krakowie*

HELENA ZOLL-ADAMIKOWA

EARLY MEDIEVAL CREMATION MOUNDS AT KORNATKA; DISTR.
MYŚLENICE, IN THE LIGHT OF 1963—1965 EXCAVATIONS

Several groups of earth mounds lie in the environs of Kornatka, 8 km south of Dobczyce, on the northern fringe of Beskid Średni. At least two of these groups (sites I and IIA) consist of early medieval barrows. So far eight barrows (including two inspected in 1934) were explored on site I. The material indicates a mid-7th—late 8th or early 9th century date. Thanks to the obtained data it was possible to reconstruct certain details of the cremation burial.

The variations in burial types and cremation forms were great. The internal construction of the barrows was so differentiated that so far not two identical ones were found.

The site of the future barrow was probably cleared and the primary subsoil may have been replaced by a clean layer without stones or humus. Sometimes a rectangular structure, approaching in size a contemporary hut, was built (barrow 1 and probably barrow 7). It was burnt before the true cremation layer was deposited. The earth of the mound was derived from the nearest spot (as shown by the composition of primary ground and by a ditch which usually surrounded a barrow). The barrows usually contained stone structures which varied in type but always were built over the cremation layer. Barrow 4 was exceptional in this respect, because its cremation layer was underlain by small stones scattered in a circle. Barrow 8 contained a stone core, barrow 10 a heap built of several layers of stones on a rectangular plan, in barrow 3 the heap was oval in ground plan, in barrow 1 stones formed a rectangle around its base, and in barrow 14 sand stones were scattered at random. Stones used for barrow 10 amounted to about 3 cubic m. In barrows 4, 7 and 15 no stone structure was found.

Cremation took place either on the site of the mound (barrow 3 and probably barrow 8) or in the neighbourhood, perhaps in a specially chosen place. In this case the remains of the pyre were deposited on the site of the future barrow either in a “pure” state (barrows 1, 4, 14?) or mixed with sterile soil (barrows 7, 10, 15?).

Barrow 3 suggests that the pyre was shaped like a perpendicular parallelepiped with a rectangular base which measured 200 by 110 cm. It consisted of alternate layers of short and long beams (8 to 10 and 2 to 4 in each), fixed with vertical stakes. If the pyre was not over 150 cm high, it measured about 1.30—1.50 cubic m. It was not covered until fully burned out (overlying layer IV did not betray any traces of burning).

No objects were placed on the pyre; neither pottery (not even that from the cremation level), nor iron objects from barrow 15 show traces of secondary fire.

As shown by the distribution of pottery, sherds of one pot occur in one mound

level only, i.e. either in the cremation level, or in the mound (usually single untypical sherds) or in the so-called external level of the mound (top, slopes and base of the mound and the fill of a nearby ditch). Pottery found in the cremation level is contemporary with the burial itself (3 pots in barrow 1, 3 in barrow 3, and at least 3 in barrow 8). This was table or kitchen ware with food or drink for the dead. The pottery from the external level could not have been covered by the original mound and therefore it probably was used in a rite which took place on the surface of the mound. Certain vessels may have been used in rituals performed in honour of the dead. However the majority of pottery should be regarded as urns which were probably placed on the top of the mound and filled with larger bones collected from the pyre⁶. This supposition rests on the occurrence of human bones alongside with potsherds and on the absence of pots inside a mound (barrows 4, 7, 10, 15). A similar custom attributed to the Slavs is mentioned in an Arabic record of the second half of the 9th century⁷. Evidence is yet too scarce to correlate the number of dead buried in one mound with the number of pottery found in its external level. So far this level has produced from 1 to 5 vessels (one in barrow 15, two in barrows 3, 4 and 7, three in barrow 1 and five in barrow 10).

The occurrence of human bones in the cremation layer was exceptional (only barrow 3 contained fragments of bones among the remains of the funerary pyre *in situ*). Usually they were scattered in the mound (barrows 4, 7), in the external level of a mound, on its sides, at the base and in the nearby ditch (barrows 1, 3, 10, 15).

As the anthropological analysis shows, the barrows contained collective burials of at least one adult and one or two young persons each. However it was not possible to determine the sex of the dead, because the bones were too fragmentary. No faunal remains have yet been recorded.

On the ground of the material obtained we can approximately calculate the number of people who used the cemetery at Kornatka I. If we assume that at least two dead were buried in each of the 20 barrows, the number of burials during the span of 100 or 150 years will be 40, i.e. one burial per two and a half to three and three quarters years. Since the death-rate in Poland of the 11th—12th centuries was 40‰, the number of people who formed the community linked with the cemetery was about 7 (if the cemetery lasted for 150 years) or about 10 (if it was used for 100 years), infants excluding. Naturally these statements are only approximate, however, they throw some light on demographic relations in this area.